

İZZÜDDİN B. ABDÜSSELÂM'IN MASLAHAT ANLAYIŞI

Adnan ALGÜL (*)

Öz

İzzüddîn b. Abdüsselâm Şâfiî mezhebinde kendi döneminin önde gelen simalarından biridir. Ününü özellikle ilmi birikimi ve üstlendiği görevler esnasında göstermiş olduğu tavizsiz tavrıyla kazanmıştır. İzzüddîn b. Abdüsselâm, döneminde hâkim olan şerh ve haşiye geleneğine rağmen orijinal eserler vermiş, kendisinden önce temeli atılmış bazı konuları da sistematize ederek geliştirmiştir. Bu konuların başında da “maslahat” gelmektedir. İşte biz bu çalışmamızda onun maslahat anlayışını ele aldık. Bu kapsamda maslahatın tanımına, hücciyetine, kısımlarına, maslahatı bilme yollarına, maslahatların tearuzuna, maslahata binaen genel kaidelere aykırı olarak sabit olan hükümler ve maslahatla ilgili bazı külli kaidelere yer verdik.

Anahtar Kelimeler: *İzzüddîn b. Abdüsselâm, Şâfiî, Fıkıh, Maslahat, Teori.*

Izzuddîn b. Abdusselâm's Understanding of Maslahah

Abstract

Izzuddîn b. Abdusselâm is one of the prominent person of Shafii Madhhab in his era. Izzuddîn b. Abdusselâm has earned his reputation especially with his fund of knowledge and uncompromising attitude during his duties. Despite the predominant annotation and paraphrasing traditions in his era, Izzuddîn b. Abdusselâm has wrote orginal works, as well as systemized and developed some of the previous topics which were founded before his era. "Maslahah" takes the lead among these topics. We have approached his understanding of maslahah in this academic work. In this context, definition, testimonials, sections of the maslahah were provided, as well as ways of recognizing maslahahs, conflicts among the maslahahs, fixed provisions against general principles due to maslahahs and public principles related to maslahahs were highlighted.

Keywords: *Izzuddîn b. Abdusselâm, Shafii Madhhab, Fiqh (Islamic Jurisprudence), Maslahah (Public Interest), Theory.*

*) Bu makale, doktora tezimizden istifade edilerek hazırlanmıştır. Bkz. Adnan Algül, “İzzüddîn b. Abdüsselâm’ın İslam Hukuk Bilimindeki Yeri ve önemi”, Basılmamış Doktora Tezi, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep 2016.

** Dr., Okutman, Gaziantep Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İslam hukuku Ana Bilim Dalı (e-posta: adnanalgul47@hotmail.com)

Giriş

Toplumdaki sosyal, siyasal, kültürel ve ekonomik ilişkileri düzenleyen ve uyulmaması müeyyideye bağlanmış kurallar bütünü olarak da adlandırabileceğimiz hukuk, yalnızca normatif olmayıp aynı zamanda gayeci bir disiplindir. Beşerî hukukun, "güvenliğin ve istikrarın sağlanması", "toplumun mutluluğu ve iyiliği", "adalet", "hürriyet" ve "eşitlik" gibi ilkelerle ifade edilmiş amaçları vardır. Bu amaçlar İslam hukuku için daha belirgin bir şekilde söz konusudur. Zira İslam hukuku insanların dünyevî saadetlerinin yanı sıra uhrevî mutluluklarını da temin etmeyi gaye edinmektedir. Bu özelliğiyle İslam hukuku diğer beşerî hukuklardan ayrılmaktadır. Başta İzzüddîn b. Abdüsselâm olmak üzere İslam hukukçuları bunu, "maslahatın temini" yani insanların dünya ve ahiret yararlarının sağlanması şeklinde formüle etmişlerdir. Bu çalışmamızda, maslahat teorisini sistematize ederek adeta yeni bir çıkış açan İzzüddîn b. Abdüsselâm'ın maslahat anlayışını, makalenin sınırlılığını da göz önünde bulundurarak ele alacağız.

A. Maslahatın Tanımı

Maslahat (مصلحة), sözlükte "doğru, düzgün ve kusursuz olma; iyilik, uygunluk" gibi manalar içeren salâh (صلاح) kelimesinden türetilmiş olup "bir şeyin maksada uygun özellikte olması, fesadın zıddı, iyi, uygun, elverişli, yararlı, iyi olana ulaştırıcı" anlamlarına gelir; isim olarak çoğulu mesâlihtir (المصالح).¹

Maslahat kavramı usûl bilginlerince şu şekillerde tanımlanmıştır:

1. Gazzâlî, maslahat kavramının aslında, "yararı sağlama ve zararı giderme" anlamına geldiğini,² fakat daha sonra maslahattan, "dinin (şer'in) amaçlarını muhafaza" anlamının kastedildiğini belirtir. Şer'in mükelleflerle ilgili amaçlarının da onların din, can, akıl, nesil ve mallarını korumak olmak üzere beş ana noktada toplandığını belirtir. Bu beş temel korunmasını içeren her şeyin maslahat, bunların ihlâline yol açan her şeyin de mefsetet ve bu ihlâllerin ortadan kaldırılmasının da maslahat olduğunu söyler.³
2. Başta Amidî olmak üzere usulcülerin büyük bir kısmı maslahatı, hükmün teşri'inden amaçlanan şey olarak tanımlar ve bunun da yararın sağlanması veya zararın giderilmesi veyahut hem menfaatin temini hem de zararın giderilmesi olduğunu belirtir.⁴
3. İzzüddîn b. Abdüsselâm, Şâri'in yapılmasını istediği şeylerin maslahat, terkini istediği şeylerin ise mefsetet olduğunu söyler ve maslahatı insana sağladığı haz

1) İbn Manzûr, Ebûl-Fazl Cemâlüddîn (ö. 711/1311), Lisânü'l-Arab, I-XV, Beyrut, 1968, C. II, s. 517; İbrahim Kâfi Dönmez, "Maslahat", DİA, TDV Yayınları, Ankara 2003, XXVIII, s. 79.

2) الْمَصْلَحَةُ عِبَارَةٌ فِي الْأَصْلِ عَنْ جَلْبِ مَنْفَعَةٍ أَوْ دَفْعِ مَضَرَّةٍ

3) el-Gazzâlî, Ebû Hamid Muhammed b. Muhammed (ö. 505/1111), el-Müstasfa Min İlmi'l-Usûl, I-II, (thk. Muhammed Süleyman el-Eşkar), Müessesetü'r-Risale, Beyrut, 2012, C. I, s. 416, 417.

4) el-Amidî, Seyfuddîn Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed, el-İhkâm Fî Usûli'l-Ahkâm, (thk. Abdurrezzak Afifi), I-IV el-Mektebü'l-İslâmî, Beyrut, y.y., C. III, s. 271.

açısından şöyle tanımlar: “Maslahat; lezzet ve sebebi (lezzete vesile olan şey), sevinç ve sebebidir.”⁵ O, dünyevî veya uhrevî bir lezzet veya sevince vesile/araç olan şeyin -mefsedet içerse bile- maslahat olduğunu söylemektedir.⁶ Onun bu tanımı, maslahatın (maddî-manevî) bütün türlerini içerir. Yukarıda geçen “lezzet” ve “sevinç” kavramları, insanların hem dünya hem de ahirette elde ettikleri veya elde edecekleri menfaatleri en geniş anlamıyla ifade etmektedir. Şöyle ki, ilk anda lezzet ve sevinç gibi görünse de netice itibarıyla acı ve üzüntüye sebep olan şeyler mefsedete dâhil olur. Örneğin sarhoş edici özelliğe sahip içkiler, başlangıçta içenlere geçici bir lezzet verse de dünya ve ahirette neden oldukları kötü neticeleri sebebiyle mefsedet olarak addedilir.⁷ İzzüddîn b. Abdüsselâm ayrıca maslahatı şöyle tanımlar: “Maslahat; zaruriyyât (zaruretler), hacıyyât (ihtiyaçlar) ve tahsiniyyâtın (tamamlayıcı/güzelleştirici) gerektirdiği şeylerdir. Mefsedetler ise bunların zıddını elde etmektir.”⁸ İzzüddîn b. Abdüsselâm mesâlihten; hayır, nef‘ ve hasenat; mefâsidden de şer, dârr (zarar) ve seyyiât diye söz edildiğini, Kur’an’da ağırlıklı olarak hasenatın mesâlih, seyyiatın ise mefâsid anlamında kullanıldığını belirtir.⁹ Bütün bu açıklamalardan, maslahat kavramının, ruhî-bedenî, ferdî-içtimaî, dünyevî-uhrevî faydaların temin edilmesini ve zararların defedilmesini ifade eden bir terim olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Keza maslahat düşüncesinin, şer‘î hükümlerin amaçlarını belirleme (ta‘lîl) ve yapılan bu belirleme ışığında gerek nassların yorumlanması gerekse hakkında nass bulunmayan şer‘î-amelî meselelerin çözüme kavuşturulması faaliyetinin temelini oluşturduğu görülmektedir.¹⁰

B. Maslahatın Hücciyeti

Maslahatın, fikhî meselelerin çözümünde şer‘î bir dayanak olup olamayacağı hususu tartışmalıdır. Bu tartışmaların odak noktasını maslahat-ı/mesâlih-i mürsele¹¹ kavramı oluşturmaktadır. İmam Mâlik mesâlih-i mürseleyi hüküm istinbatında müstakil bir delil olarak kabul etmiş, diğer üç imam ise bunu kıyas, istihsân, örf-adet, sedd-i zerâyi, siyaset-i şeriyye’yi dikkate alma gibi diğer icthad metot ve ilkeleri kapsamında mütalaa etmiştir.¹²

5) İzzüddîn b. Abdüsselâm, Abdülazîz b. Abdüsselâm b. Ebu’l Kasım b. Hasan b. Muhammed b. Mühezzeb (ö. 660/1262), Kavâidü’l-Ahkâm Fî Mesâlihi’l-Enâm, (el-Kavâidü’l-Kübrâ), (thk. Nezîr Kemal Hammad-Osman Cuma), I-II, Dâru’l-Kalem, Beyrut, 1421/2000, C. I, s. 15.

6) İzzüddîn b. Abdüsselâm, el-Kavâidü’s-Suğrâ (el-Fevâid fî İhtisâri’l-Kavâid), (thk., İyâd Halid et’Tabbâ), Daru’l-Fikr, Dimaşk, 1430/2009, s. 51.

7) İzzüddîn b. Abdüsselâm, el-Kavâidü’l-Kübrâ, C. I, s. 18-20.

8) İzzüddîn b. Abdüsselâm, el-Kavâidü’s-Suğrâ, s. 38.

9) İzzüddîn b. Abdüsselâm, el-Kavâidü’l-Kübrâ, C. I, s. 7.

10) Dönmez, “Maslahat”, XXVIII, s. 79.

11) Olumlu veya olumsuz, hakkında nass bulunmayan münasib vasıf anlamına gelmektedir. (Zühayli, Vehbe (1932-2015 m.), el-Vecîz Fî Usûli’l-Fıkıh, Daru’l-Fikr, Beyrut, 2015, s. 92.)

12) Dönmez, “Maslahat”, XXVIII, s. 84, 85.

İzzüddîn b. Abdüsselâm, “Allah’ın hükümleri Kitap, sünnet, icmâ, sahih kıyaslar ve muteber istidlallerden elde edilir, kimse istihsân yapma ve mürsel maslahatı esas alma yetkisine sahip değildir...”¹³ diyerek istihsan ve maslahat-ı mürsel’e nin hüküm istinbatında başvurulabilecek birer delil olmadıklarına vurgu yapmaktadır. Ancak İzzüddîn b. Abdüsselâm da, diğer Şâfiî bilginler (Cüveynî, Gazzâlî, Râzî ve Amidî) gibi şer’î hükümlerin gayeleri bağlamında maslahat ilkesini göz önünde bulundurmakta ve Kur’an’ın hedeflerinin doğrudan veya dolaylı olarak mesâlihi temin etme ve mefâsidi giderme üzerinde yoğunlaştığını söylemektedir: “Şeriatı inceleyen, Kitap ve Sünnet’in maksatlarını kavrayan kimsenin bütün emredilenlerin maslahatı temin, mefsedeti giderme veya her ikisini gerçekleştirmek; aynı şekilde nehyedilenlerin de bunun aksi için olduğunu kolayca görür.”¹⁴ Öyle ki şâriin yasakladığı eylemlerin sağâir (küçük günahlar) ve kebâir (büyük günahlar) şeklinde bir tasnife tâbi tutulması ve bunlara farklı sonuçlar bağlanması, söz konusu eylemlerin içerdiği zararın derece farklılığından kaynaklandığını söylemektedir.¹⁵ İzzüddîn b. Abdüsselâm, maslahatı temellendirme sadedinde, herhangi bir şeyin maslahat mı veya mefsedet mi olduğunu ancak şer’î delillerle öğrenilebileceğini söylemiş ve bu delillerin de Kitap, sünnet, icma, muteber kıyas, sahih/doğru istidlal, akıl, muteber zan, istikra, örf ve adet¹⁶ olduğunu vurgulamıştır. Böylece, meşru bir delile dayanmaksızın, heva ve hevese göre maslahat üzerine hüküm bina etmenin önüne geçmek istemiştir. Bi-naenaleyh maslahata göre hüküm verebilmek için, kişilerin iyi bir ilmî birikime sahip olmaları ve İslam teşriinin gayesine vakıf olmaları gerekir.

C. Maslahatın Kısımları

Fıkıh usûlü eserlerine bakıldığında maslahatın değişik açılardan tasnife tabi tutulduğu görülmektedir. Hakkında nass bulunup bulunmaması bakımından maslahat üç gruba ayrılır; Geçerli sayıldığına dair nass bulunana “el-maslahatü’l-mu‘tebere”, geçersiz sayılana “el-maslahatü’l-mülğât”, geçerli yahut geçersiz olduğuna dair nass bulunmayana “el-maslahatü’l-mürsele” adı verilir. Temelleri Cüveynî tarafından atılıp Gazzâlî tarafından geliştirilen bir ayırıma göre maslahat, fert ve toplum hayatındaki önem derecesi ve karşılanan ihtiyacın türü açısından zarûriyyât,¹⁷ hâciyyât¹⁸ ve tahsîniyyât¹⁹ şeklinde gruplan-

13) İzzüddîn b. Abdüsselâm, el-Kavâidü’l-Kübrâ, C. II, s. 274.

14) İzzüddîn b. Abdüsselâm, el-Kavâidü’s-Suğrâ, s. 53; Dönmez, “Maslahat”, XXVIII, s. 79.

15) Geniş bilgi için bkz.: İzzüddîn b. Abdüsselâm, el-Kavâidü’l-Kübrâ, C. I, s. 29-37.

16) İzzüddîn b. Abdüsselâm, el-Kavâidü’l-Kübrâ, C. I, s. 6, 7, 11, 13.

17) Zarûriyyât, toplum ve bireyler için vazgeçilmez olan değerlerin ve bunların korunmasıyla elde edilen yararların toplu ifadesidir. (Ebu İshak İbrahim b. Musa eş-Şatûbî, el-Muvâfakât Fî Usûli’ş-Şer’i’a, I-IV, Daru’l-Kütûbi’l-İlmiyye, Beyrut, 2005, C. II, s. 7; Dönmez, “Maslahat”, DİA, XXVIII, s. 82)

18) Hâciyyat, zarûriyyât düzeyinde olmamakla beraber insanların hayatlarını sıkıntıya düşmeden ve kolaylık içinde sürdürebilmeleri için muhtaç oldukları düzenlemeler ve bunların sağladığı yararlar demektir. (Şatûbî, el-Muvâfakât C. II, s. 9; Dönmez, “Maslahat”, DİA, XXVIII, s. 82.)

19) Tahsîniyyât ise hayatı güzelleştirmeyi hedefleyen ve insanı mükemmeli aramaya teşvik eden - zarûriyyât ve hâciyat düzeyine çıkmamış- düzenlemeleri ve bunların sağladığı yararları ifade eder. (Şatûbî, el-Muvâfakât C. II, s. 9; Dönmez, “Maslahat”, DİA, XXVIII, s. 82.)

dırılır. Bu sıralama aynı zamanda, İslâm teşrîfinin ana gayelerinin korunması hedeflenen yararların önemine göre derecelendirilmesini de ifade eder.²⁰

Cüveynî, Gazzâlî, Razî ve Amidî'den maslahat birikimi mirasını devralan İzzüddîn b. Abdüsselâm, maslahat teorisini sistematize ederek bu hususta yeni bir çığır açmış, maslahatı geniş bir şekilde ele almış ve onu birçok açıdan taksime tabi tutmuştur. İzzüddîn b. Abdüsselâm'ın uhrevî ve dünyevî şeklindeki maslahat taksimi belirgin biçimde öne çıkar. O, maslahat ve mefsedetleri teklîfî hüküm terminolojisine (vâcip, mendup, mubah, haram ve mekruhlar), görevlerin aynî veya kifâî oluşuna, kesin, zannî veya vehim kaynaklı olmasına, hakiki veya mecazî oluşuna, sınırlarının açıkça belirlenip belirlenemeyişine, sonuçlarının hemen görülüp görülme-yişine, iyilik ve kötülük derecesine, sağladığı hak ve sonuçların öncelik durumuna göre vb. açılardan ayırımlara da tâbi tutmaktadır.²¹ Böylece o, maslahat ve maslahatla ilişkilendirilen hükümlerin daha iyi anlaşılmasına önemli katkılar sağlamıştır.

Bu açıklamalardan sonra biz İzzüddîn b. Abdüsselâm'ın maslahat taksimi ve maslahatla ilgili görüşlerini vermeye çalışacağız. Onun maslahat taksimi şöyledir:

1. Dünyevî ve Uhrevî Maslahatlar

İzzüddîn b. Abdüsselâm'a göre dünyevî maslahat ve mefsedetlerini tokluk, açlık, susuzluk, çıplak kalma, giyinebilme, yorgunluk ve afiyet gibi maddi olanların yanı sıra izzet, zillet, sevinç, hüzn, korku, emniyet, fakirlik, zenginlik, yenilen ve içilen şeylerden, giyilenlerden, evlenmelerden, meskenlerden, bineklerden, kazançtan ve kayıptan vb. durumlardan alınan lezzetler ve elemeler oluşturmaktadır. Allah'ın rızası, onunla ünsiyet, onun cemalini görmek, onun hitabı ve selamı, ona yakın olmak, ona yakın olmaktan alınan zevk ve cennet nimetleri de ahiret maslahatlarıdır. Dolayısıyla, dünyada, Allah'ın rızasını ve nimetlerini kazanmaya vesile olan irfan, iman, ibadetler, manevi haller ve iyilikler ahiret maslahatları olmaktadır.²²

Görüldüğü gibi İzzüddîn b. Abdüsselâm mutlak olarak maslahatları dünyevî maslahat ve uhrevî maslahat olmak üzere ikiye ayırır. Bunların her birini de zaruriyyât, haciiyyat ve tahsiniyyât/tekmiliyyat şeklinde üçlü bir taksime tabi tutar. Ahiret maslahatların dünyevi maslahatlar gibi üçe ayrılması, ahiretteki varlıkları açısından değil, dünyada müteallik oldukları hükümler bakımındadır. O, bu taksimi yaparken zaruriyyât, haciiyyat ve tahsiniyyât'ın tanımını vermemiş, her birine birkaç örnek vermekle yetinmiştir.

20) el-Cüveynî, Abdülmelik b. Abdullah b. Yusuf b. Muhammed, el-Burhân Fî Usûli'l-Fıkıh, I-II, (thk. Salah b. Muhammed), Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1997, II, s. 79; el-Gazzâlî, el-Müstasfa, I, s. 417, 418; Dönmez, "Maslahat", DİA, XXVIII, s. 82.

21) İzzüddîn b. Abdüsselâm, el-Kavâidü's-Suğrâ, s. 39, 41, 42, 54, 81-83, 99-101; el-Ğavâidü'l-Kübrâ, I, 7-15, 18, 59-62, 70-84; Dönmez, "Maslahat", DİA, XXVIII, s. 84.

22) İzzüddîn b. Abdüsselâm, el-Kavâidü's-Suğrâ, s. 40, 41; a.mlf., el-Kavâidü'l-Kübrâ, C. I, s. 15.

a. Zarûriyyât (Zarurî Olanlar):

Zarûriyyât, toplum ve bireyler için vazgeçilmez olan değerlerin ve bunların korunmasıyla elde edilen yararların toplu ifadesidir.²³ İslâm âlimleri zaruri olanları din, can, akıl, nesil ve malın muhafazası şeklinde beş maddede özetlemiştir. Bunları korumayı amaçlayan her şey maslahat; onlara zarar veren her şey de mefseted olarak kabul edilir.²⁴

İzzüddîn b. Abdüsselâm'a göre dünyevî maslahatlardan zarurî olanlar yeme, içme, giyinme, mesken vb. şeylerin zarurî miktarlarıdır. Allah'ın (c.c.) emrettiği ve yasakladığı her şey; iman ve İslam esasları, vacip olan hükümler ve haram kılınan şeylerden kaçınmak ahiret açısından zaruri maslahatlardır. Bunlar ahirette kurtuluşa ermek için zaruri ve esas unsurlardır.²⁵ Âlimler, daha önce de işaret edildiği üzere bu zaruretlere beş maddeye hasretmişlerdir. Bunlar külliyat-i hamse veya makasid-i hamse olarak da bilinir. Bunların zaruriyyat olarak adlandırılmalarının nedeni, varlıklarıyla dünyevi ve uhrevi zararların yok olması ve yokluklarıyla zararların meydana gelmesidir. Şer'î hükümler iyice incelendiğinde görülecektir ki, dinin bütün hükümleri, doğrudan veya dolaylı olarak bu beş şeyi korumayı amaçlamıştır. Şimdi İzzüddîn b. Abdüsselâm'ın bu beş zaruretle ilgili görüşlerine geçelim.

İzzüddîn b. Abdüsselâm dini, en üst mertebeye yerleştirir. Dinden daha şerefli ve daha faziletli bir mertebe yoktur. Maslahatların en güzelini celbetmesi ve mefsetedlerin en kötüsünü defetmesi bakımından iman, amellerin en faziletlisidir. Kaldı ki iman Allah'la ilgili olduğu için de şereflidir.²⁶ Ebû Hüreyre (r.a.)'den gelen rivâyete göre, Rasûlullah (s.a.v.)'e hangi amel daha değerli ve kıymetlidir diye sorulduğunda "Allah'a ve Rasûlüne iman etmektir" buyurdu. Sonra hangi amel denildi? "Cihâd tüm amellerin zirvesidir" buyurdu. Sonra hangi amel denildi? "Kabul edilmiş hac" buyurdular.²⁷ Ayrıca din, Kur'an ve sünnetin temelini teşkil etmektedir.

İzzüddîn b. Abdüsselâm din mefhumunu, Allah'ın emrettiği ve yasakladığı her şeyi kapsayacak şekilde genişleterek ele alır. O bunu şöyle açıklar: Allah hakları gaye ve vesileler şeklinde ikiye ayrılır. Mesela Allah'ın zat ve sıfatlarını bilmek gaye, hükümlerini bilmek ise vesiledir. Çünkü asıl istenen şey hükümleri bilmek değil, onlarla amel etmektir. İnsanın halleri de ikiye ayrılır. Birincisi, Allah'a karşı huşu duyma ve O'nu yüceltme gibi bizatihi gaye olanlar. İkincisi, Allah'tan korkma ve ümit etme gibi vesile olanlar. Çünkü

23) eş-Şatbî, el-Muvâfakât Fî Usûli's-Şeri'a, C. II, s. 7; Dönmez, "Maslahat", XXVIII, s. 82; Ali Pekcan, İslâm Hukukunda Gaye Problemi, Ek Kitap, Konya, 2011, s. 128.

24) el-Gazzâlî, el-Müstasfa, C. I, s. 417.

25) İzzüddîn b. Abdüsselâm, el-Kavâidü'l-Kübrâ, C. I, s. 60; a.mlf., el-Kavâidü'l-Kübrâ, C. II, s. 123.

26) İzzüddîn b. Abdüsselâm, Şeceretü'l-Ma'ârifî ve'l-Ahvâl ve Sâlihu'l-Akvâli ve'l-A'mâl, (thk. İyâd Hâlid et-Tabbâ'), Darü'l-Fikr, Dimaşk, 1998, s.54, 55.

27) en-Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali (ö. 303/915), Sünenü'n-Nesâî, Beytü'l-Efkâr ed-Devliyye, Riyad, 1420/1999, Cihâd 17; Ebu Abdullah Muhammed b. Yezid İbn Mâce (209-273), Sünenü İbni Mâce, Beytü'l-Efkâr ed-Devliyye, Amman, t.y., Cihâd 1.

Allah'tan korkmak, görülecek cezadan ötürü O'nun emirlerine karşı gelmeye engel olur. Allah'tan ümit etmek ise, alınacak sevaplardan ötürü O'na itaat etmeye götürür.²⁸

Yukarıda da ifade edildiği üzere din, zaruriyat-ı hamse içerisinde en üst mertebeye sahiptir. Dinin korunması için canlar ve mallar feda edilir. Ancak din, can ve mallara feda edilmez. Bundan dolayıdır ki dinin korunması için, genellikle malların ve canların telef olduğu cihad meşru görülmüş ve teşvik edilmiştir. Keza dinin aleyhinde propaganda yaparak insanları inkâra sevk etmek suretiyle dine zararı dokunanların katli mubah görülmüştür.²⁹

İzzüddîn b. Abdüsselâm can, nesil, şahsiyet, mal ve aklın da tüm şeriatların korumayı amaçladığı zaruriyat'tan olduğunu ifade eder. O, bu hususta şunları söyler: Bütün şeriatlar; can, namus, mal ve şahsiyetin korunması hususunda ittifak etmişler.³⁰ Bir başka yerde de can, ırz, mal ve şahsiyete yapılan saldırıların derhal cezalandırılacağını beyan ederek bunların dinen koruma altında oluklarını vurgulamaktadır.³¹ Akılla ilgili olarak; Akıl, Allah'ı tanımanın ve hitabının vasıtasıdır. Bundan dolayı aklın korunması gerekir. Akla herhangi bir şekilde zarar vermek caiz değildir.³²

b. Hacıyyât (İhtiyaç Olanlar)

Hâciyyat, zarûriyyât düzeyinde olmamakla beraber insanların hayatlarını sıkıntıya düşmeden ve kolaylık içinde sürdürebilmeleri için muhtaç oldukları düzenlemeler ve bunların sağladığı yararlar demektir.³³

İzzüddîn b. Abdüsselâm, dünyevi ihtiyaç maslahatları hakkında sadece zarûf ve tahsînî maslahatlar arasında kalan maslahatlardır, demekle yetinmiş, bunun için herhangi bir örnek vermemiştir. Ahiret maslahatlarının ihtiyaç olanlarına ise müekked sünnetleri örnek olarak zikretmiştir.³⁴

c. Tahsîniyyât (Güzelleştirici Olanlar)

Tahsîniyyât ise hayatı güzelleştirmeyi hedefleyen ve insanı mükemmeli aramaya teşvik eden -zarûriyyât ve hâciyat düzeyine çıkmamış- düzenlemeleri ve bunların sağladığı yararları ifade eder.³⁵

28) İzzüddîn b. Abdüsselâm, el-Kavâidü'l-Kübrâ, C. I, s. 301.

29) İzzüddîn b. Abdüsselâm, el-Kavâidü'l-Kübrâ, C. I, s. 137, 148.

30) İzzüddîn b. Abdüsselâm, el-Kavâidü'l-Kübrâ, C. I, s. 7.

31) İzzüddîn b. Abdüsselâm, el-Kavâidü'l-Kübrâ, C. I, s. 61, 74.

32) İzzüddîn b. Abdüsselâm, Şeceretü'l-Ma'ârif, s. 22, 100, 380; Ömer b. Salih b. Ömer, "Mekâsıdu's-Şeri'a İnde'l İmam el-İzz b. Abdüsselâm" Daru'n-Nefâis, Ürdün, 2003, s. 195.

33) eş-Şatbî, el-Muvâfakât C. II, s. 9; Dönmez, "Maslahat", DİA, XXVIII, s. 82.

34) İzzüddîn b. Abdüsselâm, el-Kavâidü'l-Kübrâ, C. II, s. 123.

35) eş-Şatbî, el-Muvâfakât C. II, s. 9; Dönmez, "Maslahat", DİA, XXVIII, s. 82.

İzzüddîn b. Abdüsselâm, dünyevi tahsîniyyât maslahatlara güzel yemekler, yeni elbiseler, yüksek odalar, geniş köşkler, değerli binekler; uhrevi tahsîniyyât maslahatlara ise müekked sünnetlerin dışında farzlara tabi olan veya müstakil mendupları örnek olarak zikreder.³⁶

İkisi bir araya geldiğinde ve birinin yapılması gerektiğinde zaruretlar ihtiyaçlara takdim edilir, ihtiyaçlar da tamamlayıcı olanlara tercih edilir. Her üç kısmın içinden faziletli olanlar diğerlerine takdim edilir.³⁷

2. Hükmi Bakımdan Maslahatlar

İzzüddîn b. Abdüsselâm, mefsetden arî her maslahatın hüküm olarak sadece ya vacip ya mendup veya mübah olduğunu; yine maslahattan arî her mefsetetin ise ya haram ya da mekruh olduğunu söyleyerek³⁸ maslahatları hüküm bakımından üç kısma ayırmaktadır.

a. Farz (Vacip) Maslahatlar

İzzüddîn b. Abdüsselâm'a göre bunlar, Allah'ın farz kıldığı ve maslahatlar içerisinde mertebeye en üstün olanlardır. Allah (c.c.) maslahatın büyük olanlarını bütün şeriatlarda farz kılmıştır. Allah'ın kullarına vacip kıldığı maslahatlar da kendi içinde derecelere ayrılır; üstün, en üstün ve bu ikisi arasında olanlar. Elde edilmesi vacip olan maslahatların dereceleri bir noktaya kadar kademe kademe azalır. En düşük mertebeden bir derece daha aşağısı artık mendup olan maslahatların en üst mertebesidir. İzzüddîn b. Abdüsselâm en üstün maslahatların üç özelliğe sahip olduğunu söyler. Bunlar: En üstün maslahatlar bizatihi değerli, en kötü mefsetetleri ortadan kaldırıp, en çok tercihe şayan maslahatları meydana çıkarandır. Rasûlullah (s.a.v.)'e hangi amel daha değerli ve kıymetlidir diye sorulduğunda "Allah'a ve Rasûlüne iman etmektir" buyurdu. Sonra hangi amel denildi? "Cihâd tüm amellerin zirvesidir" buyurdu. Sonra hangi amel denildi? "Kabul edilmiş hac" buyurdular.³⁹

Yukarıda geçen hadiste iman amellerin en üstünü olarak nitelendirildi. Zira iman etme, maslahatların en güzelini elde etmek ve mefsetetlerin en kötülerini defetmek demektir. Ayrıca iman bizatihi değerli olduğu gibi ona sahip olan kimseyi de değerli kılar. İmanın iki ayrı maslahatı vardır. Birincisi dünya maslahatıdır ki iman edene, Müslümanlara sağlanan faydalardan yararlanır; canı, malı, eş ve çocukları himaye edilir. İkincisi ahiret maslahatıdır ki bu da Cennete girme ve Rahman'ın rızasına nail olmadır.

Hadiste imandan sonra cihad zikredildi. Zira cihad bizatihi değerli "حسن لعينه" değerli, araç olarak değerlidir "حسن لغيره" ve farz kılınmıştır. Faydaları iki çeşittir; birincisi

36) İzzüddîn b. Abdüsselâm, el-Kavâidü'l-Kübrâ, C. II, s. 123.

37) İzzüddîn b. Abdüsselâm, el-Kavâidü'l-Kübrâ, C. II, s. 123.

38) İzzüddîn b. Abdüsselâm, el-Fevâid, s. 42; el-Kavâidü'l-Kübrâ, C. I, s. 40, 59.

39) Nesâi, Cihâd 17; İbn Mâce, Cihâd 1.

maslahatların elde edilmesidir. Bu da uhrevi ve dünyevi maslahatlar olarak ikiye ayrılır. Dinin yüceltilmesi, kâfirlerin yok edilmesi, inananların yüreklerinin ferahlanması, kâfirlerin mallarının ganimet olarak alınması dünya maslahatına örnek olarak verilebilir. Cihadın ahiret maslahatı ise çok büyüktür. Allah (c.c.) şöyle buyurmaktadır; “Kim Allah yolunda savaşır da öldürülür veya galip gelirse, biz ona büyük bir mükâfat vereceğiz.”⁴⁰ Ayette hem öldürülenlere hem de galip gelenlere büyük mükâfat vaat edilmiştir. Ancak galip gelen öldürülenlerden daha üstündür. Zira o, cihadın maksadını yerine getirmiştir. Öldürülme, öldürme mesabesinde değildir. Zira öldürülme kişinin kendi fiili değildir. Fakat öldürülen din uğruna öldürmek üzere saldırıya geçtiği için sevap kazanır. Cihadın ikinci faydası ise hem dünya hem de ahiret mefsedetlerinin defedilmesidir. Zira cihad günahların affına vesile olur. Dünya mefsedetlerinin defedilmesine gelince; her şeyden önce Müslümanlara saldıran kâfirlerin öldürülmeleri suretiyle zararlarına, Müslüman olmaları durumunda kalplerindeki inkâra son verilmiş olur. Ayrıca kâfirlerin Müslümanları istila edip öldürmelerine ve Müslümanların mallarını alıp çocuk ve eşlerini köle edinmelerine engel olunmuş olur. Yine dinin kutsallığına halel getirilmemiş olur.

Hadiste üçüncü derecede hac zikredildi. Zira haccın maslahatı cihadın maslahatından daha azdır. Hac ibadetinde de hem maslahatın elde edilmesi hem de mefsedetini defidir. Allah (c.c.) katında makbul olan haccın mükâfatının cennet olması, maslahatın elde edilmesi; günahların affedilmesi ile azaptan kurtulma ise mefsedetini defidir. Peygamber Efendimiz (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Kim Allah için hacceder de kötü söz ve davranışlardan sakınır ve günahlara sapmazsa -kul hakları hariç- annesinin onu doğurduğu günkü gibi günahlardan arınmış olarak döner.”⁴¹

İzzüddîn b. Abdüsselâm'a göre farz-ı ayın olan maslahatlar gibi farz-ı kifaye olan maslahatlar da elde edilen maslahat ve defedilen mefsedet açısından farklılık arz ederler. Savunma savaşı, hücum savaşından; cana ya da bedeninin herhangi bir uzvuna yönelik saldırıyı defetme, mal ve benzeri menfaatlara yönelik saldırıyı defetmeden daha üstündür. Aynı şekilde iyiliği emretme ve kötülükten menetme, emredilen maslahatın ya da menedilen mefsedetini derecesine göre farklı derecelerdir.⁴²

b. Mendup Maslahatlar

İzzüddîn b. Abdüsselâm'a göre bunlar Allah'ın (c.c.) kullarına mendup kıldığı maslahatlardır. Bu maslahatlar kulların daha iyi olmaları içindir. Mendup olan maslahatların en üst derecesi, vacip olan maslahatların en alt derecesinden daha aşağıdadır. Mendup maslahatlar da en üst dereceden en aşağıya kadar farklılık arz eder. Bunlardan daha aşağı

40) 4/Nisa/74.

41) Buhârî, Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail (194-256 h.), el-Câmiu's-Sahîh, Beytü'l-Efkâr ed-Devliyye, Riyad, 1419/1998, Hacc, 4.

42) İzzüddîn b. Abdüsselâm, el-Kavâidü'l-Kübrâ, C. I, s. 75-77.

mertebede mubah maslahatlar vardır. Mendub-u kifaye olan maslahatlar da elde edilen maslahat ve üstünlük açısından farklılık arz eder.⁴³

c. Mubah Maslahatlar

İzzüddîn b. Abdüsselâm'a göre mubah olan dünyevi maslahatlardan bazıları daha faydalı ve daha önemlidir. Bunlar için ahirette ecir/sevap söz konusu değildir. Bir hurmanın yarısını yiyen kimse, dünyevi bir maslahat elde etmek suretiyle kendisine iyilik etmiş olur. Yarım hurmayı sadaka olarak veren kimse ise uhrevi bir maslahat elde etmek suretiyle kendisine iyilik ettiği gibi fakir kimseye de dünyevi bir maslahat sağlamış olur. Faydası sadece kendisine olan uhrevi bir maslahatı gerçekleştiren kimse ecirini alır. Ancak faydası bir başkasına da sirayet eden bir maslahatı gerçekleştiren kişi kendisi ecir kazandı gibi diğer kişi de ahiret ya da dünya maslahatı elde etmiş olur.⁴⁴

3. Genel Olup Olmaması Bakımında Maslahatlar

İzzüddîn b. Abdüsselâm maslahatları, İslam toplumunun tamamını veya büyük bir kısmını ilgilendiren ve birkaç kişiyi ilgilendiren maslahatlar olmak üzere iki kısma ayırır. Belki her iki kısmı ilgilendiren üçüncü bir kısım da eklenebilir.

a. Genel Maslahatlar

Genel maslahatlardan maksat toplumun genelini veya büyük bir bölümünü ilgilendiren maslahatlardır.⁴⁵ Buna aynı zamanda sırf Allah hakkı veya hukuk terminolojisinde kamu hakkı da denir. Şu kadar var ki, Allah hakkı dünyevi ve uhrevi maslahatları kapsar, kamu hakkı dünyevi maslahatlara özgüdür.

İzzüddîn b. Abdüsselâm selef âlimleri gibi genel maslahatlara ayrı bir önem atfediyor. Bireylere caiz olmayan bazı hususlar kamuya caiz olabiliyor.⁴⁶ Ona göre bunlar insan hayatının, maddi-manevi, iktisadi, kültürel, toplumsal, siyasal, askeri, dini, dünyevi, ameli ve ahlaki tüm yönlerini kapsar. Bu maslahatlara örnek olarak şu hususlar zikredilebilir: Dinin korunması, toplumun geneline zarar veren bid'atçıların cezalandırılması, İslam ümmetinin varlığının korunması, yolda insanları rahatsız eden durumların giderilmesi, alacaklıların hakkını korumak için iflas eden kimseye hacr uygulanması gibi. Ona göre helal bulunmayacak derecede haram yeryüzünü kaplarsa kişinin ihtiyacı kadar haram olan şeyleri kullanması caiz olur. Bunun helal olması zaruret durumunun gerçekleşmesine bağlı değildir. Çünkü kişinin bu hal üzere kalması Müslümanların zayıflamasına, küfür ve inat ehlinin İslam ülkelerini istila etmesine yol açar. İnsanlar da varlıkların mas-

43) İzzüddîn b. Abdüsselâm, el-Kavâidü'l-Kübrâ, C. I, s. 77.

44) İzzüddîn b. Abdüsselâm, el-Kavâidü'l-Kübrâ, C. I, s. 77, 78.

45) Muhammed Tahir b. Aşur, *Makâsidü's-Şeriatü'l-İslamiyye*, Dar Lübnan li't-Tıbaa ve'n-Neşr, Beyrut, 2011, s. 214.

46) İzzüddîn b. Abdüsselâm, el-Kavâidü'l-Kübrâ, C. II, s. 309.

lahatlarını gerçekleştiren meslek ve sanatları bırakırlar.⁴⁷ Keza günahsız bir Müslümanı öldürmek mefselettir. Ancak kâfirler günahsız bir Müslümanı kalkan yaparlarsa durum farklıdır. Müslümanların topyekûn yok olmaları endişesi söz konusu olabilir. Dolayısıyla kalkan durumundaki Müslümanların öldürülebileceğini söyleyenler olmuştur. Çünkü on Müslüman'ın öldürülmesi tüm Müslümanların öldürülmelerinden daha az mefselettir.⁴⁸

b. Özel Maslahatlar

Özel maslahatlardan maksat bir veya birkaç kişiyi ilgilendiren ve kanunun müdahale hakkı bulunmayan maslahatlardır. Mülkiyet hakkı buna misal olarak verilebilir. İzzüddîn b. Abdüsselâm buna, mükellefin kendi nefsi üzerindeki giyinme, meskende oturma, harcamalar, uyumak ve yemek yeme gibi hakları örnek olarak zikreder.⁴⁹

İzzüddîn b. Abdüsselâm, namazı, her iki maslahatı (genel ve özel) kapsayana örnek olarak verir. Namazda, ferdin maslahatının yanı sıra toplumun maslahatı da vardır. Namazın özel maslahatı, kişinin namaz kılmak ve dua etmek suretiyle dünyevi ve uhrevi faydalar sağlamak ve Allah'a münacatta bulunarak şereflemek; namazın genel maslahatı ise, kişinin *الصلحین* *على* *عباد الله* *السلام* *علينا* demek suretiyle yer ve gökte bulunan her salih kula dua etmesidir. Dolayısıyla tek bir namazı bile kılmayan kimse kendi hakkına tecavüz etmekle kalmaz, bütün salih kulların da hakkına girer.⁵⁰

4. Müte'addî ve Kâsır Maslahatlar

İzzüddîn b. Abdüsselâm ihsandan söz ederken; İhsan iki çeşittir: Biri kâsır yani faydası sadece yapana olan başkasına sirayet etmeyen ihsan; diğeri, dünyevî veya uhrevî yahut her iki yönden faydası başkasına sirayet eden ihsan.⁵¹ Ayrıca ona göre, ibadetler de bu bakımdan iki çeşittir: Oruç, hac, umre ve itikâf gibi faydası sadece yapana özgü olan ibadetler; sadaka ve kefaretlar gibi faydası başkasına sirayet eden ibadetler. Bu durumda ecir ve sevap başkasının istifadesi oranında hâsıl olur.⁵² O, bu hususta şöyle der: Faydası sadece kendisine olan uhrevi bir maslahatı gerçekleştiren kimse ecrini alır. Ancak faydası bir başkasına da sirayet eden bir maslahatı gerçekleştiren kişi, kendisi ecir kazandığı gibi diğer kişi de ahiret ya da dünya maslahatı elde etmiş olur.⁵³ Bu bilgiler ışığında İzzüddîn b. Abdüsselâm'ın, maslahatları, kasır ve müte'addî olarak iki kısma ayırdığını rahatlıkla söyleyebiliriz.

47) İzzüddîn b. Abdüsselâm, el-Kavâidü'l-Kübrâ, C. II, s. 313, 314.

48) İzzüddîn b. Abdüsselâm, el-Kavâidü'l-Kübrâ, C. I, s. 151.

49) İzzüddîn b. Abdüsselâm, el-Fevâid, s. 99.

50) İzzüddîn b. Abdüsselâm, Makasidü's-Salât, (thk. İyâd Hâlid et-Tabbâ'), Darü'l-Fikr, Dımaşk, 2008, s. 11, 12.

51) İzzüddîn b. Abdüsselâm, Şeceretü'l-Ma'ârif, s. 191.

52) İzzüddîn b. Abdüsselâm, Makasidü's-Salât, s. 11.

53) İzzüddîn b. Abdüsselâm, Şeceretü'l-Ma'ârif, C. I, s. 187.

a. Müte'addî Maslahatlar

Mü'min'in haddi zatında iyi olması, başkasına zararının dokunmaması yeterli değildir. Varlığı daha geniş olarak hissedilmeli, ameli daha kapsamlı ve daha faydalı olmalıdır. Mü'min, başkasına faydalı olmak ve onlardan zararı gidermek için de çalışmalıdır. Bu, Allah'ın "İyilik ve takva üzere yardımlaşın. Ama günah ve düşmanlık üzere yardımlaşmayın"⁵⁴ emri gereğidir. İzzüddîn b. Abdüsselâm'a göre ihsan, maslahatı temin ve mefsetedi defetmektir. Dünyevî ve uhrevî ihsanlar olduğu gibi kalbi ve bedeni ihsanlar da vardır. İlim öğretme, fetva verme, ibadetlerin yapılması ve kötülüklerin engellenmesi hususunda yardımcı olmak uhrevî olan ihsana örnek verilebilir. El ve dil ile iyiliği emir ve kötülüğü nehiy de bu kısma girer. Dünyevi menfaatlerin temini ve zararların uzaklaştırılması, yapılan haksızlıkları affetmek ve alacaklardan vazgeçmek gibi durumlar da dünyevî olan ihsanın örnekleridir. Kişinin kalben kendi şahsı için arzuladığı iyilikleri başkası için de istemesi kalbî ihsana; hibe, sadaka, borçları ibra ve ıskat etme, öğretmek suretiyle ibadetler hususunda yardımcı olmak, hacda olduğu gibi niyabetin caiz olduğu durumlarda niyabeten ibadetleri yapmak, dünyevî ve uhrevî kavî ve amelî her faydalı işte yardımcı olmak da beden ile yapılan ihsana örnek olarak verilebilir. İzzüddîn b. Abdüsselâm faydası başkasına sirayet eden ihsan hakkında uzun uzadıya açıklamalarda bulunur ve buna pek çok örnek zikreder.⁵⁵

b. Kâsır Maslahatlar

Kâsır maslahatlar da iki kısımdır: Kalplere müteallik olan maslahatlar: iman ve marifet bu kısmın örneklerini oluşturur. Bedenlere müteallik olan maslahatlar: Secde, rükû⁵⁶ oruç, hac, umre, itikâf, kişinin namazda kendi şahsı için yaptığı dua ve münacatlar gibi maslahatlar bu kısmın örneklerini oluşturur.⁵⁷

5. Kat'î Olup Olmaması Bakımından Maslahatlar

İzzüddîn b. Abdüsselâm bundan, maslahat içerdiği kabul edilen eylem neticesinde maslahatın kesin olarak gerçekleşip gerçekleşmemesini kastetmiştir. O, bu açıdan maslahatları, kat'î, zannî ve her ikisi arasında müşterek olan maslahat olmak üzere üç kısma ayırır.⁵⁸ Tahir b. Aşur kat'î ve zannî maslahatlara farklı bir açıdan yaklaşmaktadır. O, kat'î maslahatları şeriatın tasarruflarını tam istikra sonucunda tespit edilen; zannî maslahatları da az bir istikra ile tespit edilebilen maslahatlar olarak görmektedir. Örneğin kolaylık anlamına gelen "yüsr" (اليسر), "tahfif" (التخفيف) ve türevleri Kur'an'ın pek çok yerinde zikredilmektedir.⁵⁹ Bundan kesin olarak dinde kolaylık prensibinin dikkate alındığı sonucuna varılır. Artık bu kelimelerden mecazî anlamın kastedilmesi söz konusu değildir.⁶⁰

54) 5/Mâide/2.

55) Geniş bilgi için bakınız: İzzüddîn b. Abdüsselâm, Şeceretü'l-Ma'ârif, s. 187-346.

56) İzzüddîn b. Abdüsselâm, Şeceretü'l-Ma'ârif, s. 2.

57) İzzüddîn b. Abdüsselâm, Makâsıdu's-Salât, s. 11.

58) İzzüddîn b. Abdüsselâm, el-Fevâid, s. 41.

59) 2/Bakara/185, 187, 286; 4/Nisâ/28; 22/Hacc/78.

a. Kat'î Maslahatlar

İzzüddîn b. Abdüsselâm, bu maslahatlar için "maktû" المقطوع ifadesini kullanır.⁶¹ Bunlar, varlığı kesin olarak bilinen maslahatlardır. Yiyecek, içecek, giyecek, nikâh kıyılan eş, ikamet edilen ev ve binilen hayvanlardan elde edilecek maslahatlarda olduğu gibi hemen elde edilen maslahatlar. Yine karşılıklı olarak bedellerin hemen teslim edildiği muameleler ile avlanma, ot biçme, odun toplama örneklerinde olduğu gibi sahipsiz mubah şeylere el koyma ile elde edilen maslahatlar da bu gruba girer.⁶²

b. Zannî Maslahatlar

İzzüddîn b. Abdüsselâm bunlar için "maznûn" المظنون ifadesini kullanır.⁶³ Bunlar, eylem neticesinde var olacağı kesin olarak bilinmeyen, elde edilmeleri zanna dayanan maslahatlardır.

Ona göre, dünya ve ahiret maslahatlarının çoğunu elde etme ve mefsedetlerinin çoğunu defetme zann-ı galibe dayanır. Ahiret için çalışan kimseler iyi bir sonuçla karşılaşacaklarına emin olamazlar. Ancak iyi bir sonuç elde edecekleri ümidiyle amel ederler. Bununla birlikte amellerinin kabul edilmeme korkusunu taşırlar.⁶⁴ Bu durum şu ayeti celilede açıklanmıştır: "Onlar ki, Rab'lerine dönüp hesaba çekileceklerinden, yaptıkları hayırları kalpleri titreyerek yaparlar."⁶⁵ İzzüddîn b. Abdüsselâm eserinin bir başka yerinde bunu şöyle izah eder: Ahirette elde edileceği umulan maslahatlar zannîdir. Zira kimse amelinin nasıl sonuçlanacağını bilemez. Bilse bile amelinin kabul edilip edilmeyeceğini kesin olarak bilemez. Bunu da bilse amelinden sevap ve maslahat elde edip edemeyeceğini de kesin olarak bilemez. Çünkü kabul edilen amelin sevap ve maslahatları ahirette amellerin tartılması sırasında görülebilir.⁶⁶

Aynı şekilde dünya için çalışanlar da hüsnü zanna binaen hareket ederler. İnsanların hüsnü zanna dayanmasının nedeni, genellikle sebepleri gerçekleştğinde zannın doğru çıkmasıdır. Nitekim tacirler, mallarını karşı tarafa sağ salim teslim ederek kâr elde edecekleri zannıyla yola çıkar, ustalar gelir elde edebilecekleri bir iş bulacakları zannıyla evlerinden çıkar, çiftçiler ekin elde edebilecekleri zannıyla tarlalarını ekip biçer, katır ve develerini kiralyanlar kâr elde etmek ümidiyle yola çıkar, hükümdarlar zafere ulaşacakları zannıyla ordular kurup şehirleri kalelerle çevirir, ordular güven içinde olacakları ya da galip gelecekleri zannıyla silahlanır ve teyakkuz halinde bekler, âlimler başarılı olup temayüz edecekleri zannıyla ilimle uğraşır, bir işe aracı olanlar aracılıklarının kabul edileceği ümidiyle aracılık eder, delilleri inceleyen kimseler ve müçtehitler çoğunlukla aradıkları hükmü elde edecekleri zannıyla hareket eder, hastalar şifa bulup hastalıktan kurtulacakları zannıyla tedavi görürler vs. Bu ve benzeri zanların büyük bir kısmı doğru

60) Geniş bilgi için bkz.: İbn Aşur, *Makâsidü's-Şeriatî'l-İslamiyye*, s. 177-182.

61) İzzüddîn b. Abdüsselâm, el-Fevâid, s. 41.

62) İzzüddîn b. Abdüsselâm, el-Kavâidü'l-Kübrâ, C. I, s. 60.

63) İzzüddîn b. Abdüsselâm, el-Fevâid, s. 41

çıkar ve gerçek hayatta meydana gelir. Büyük ihtimalle elde edilecek olan bu tür maslahatlar, sırf az da olsa elde edilememeye ihtimali olduğu endişesiyle terk edilemezler. Böyle bir şeyi ancak cahil kimseler yapar.⁶⁷

c. Kat'î ve Zannî Arasında Müsterek Olan Maslahatlar

İzzüddîn b. Abdüsselâm buna zekât, kefarete vs. malî ibadetleri örnek olarak verir. Ona göre bunları alan kimse için dünya maslahatı, veren kimse için ahiret maslahatı söz konusudur. Dünyevi maslahat hemen elde edilir, ahiret maslahatının ise elde edileceği umulur.⁶⁸

6. Üstün Olma Bakımından Maslahatlar

İzzüddîn b. Abdüsselâm, maslahat ve mefsetetleri üstünlük derecelerine göre sınıflandırmıştır. Ona göre en üstün maslahatlar iman ve marifettir. Çünkü bunlar, daha önce de hadiste geçtiği üzere en faziletli ameller olmaları bakımından maslahatları da en üstün olanlardır. Genel olarak bakıldığında ahiret maslahatları hem daha hayırlı hem de ebedi olmaları bakımından dünya maslahatlarından daha üstündür. Maslahatlar üstünlük derecelerine göre hüküm alırlar. En üstün maslahatlar farz/vacip hükmünü alırken, onların altındaki maslahatlar da mendup ve mubah olarak sıralanır. Maslahatların tercihinde bu derecelenmelerin faydası ortaya çıkar. Örneğin, canın korunması uzvun korunmasına, farz olanlar nafilelere takdim edilir.⁶⁹

7. Görevlerin Aynî veya Kifâî Oluşuna Göre Maslahatlar

İzzüddîn b. Abdüsselâm bu açıdan maslahatları iki kısma ayırmıştır:

a. Farz-ı Kifâye Olan Maslahatlar

Farz-ı kifayeden maksat, bir fiille herkes sorumlu tutulmaksızın maslahatın elde edilip mefsetetin def edilmesidir. Farz-ı kifaye olan bir şeyle ilgili sorumluluk bazı kimselerin ifasıyla herkesten kalkar. Ancak farz-ı kifaye olan şeyle öncelikle sorumlu tutulanlar müstesnadır. Farz-ı kifayeyi yerine getirenlerin sorumluluğu o şeyi yapıp maslahatı elde etmeleri hasebiyle düşer. Yerine getirmeyenlerin sorumluluğu ise mükellefiyet olmadığı için kalkar. Yani sorumluluk bazen bir fiili yerine getirmekle kalkar, bazen yerine getirmemenin mazur görülmesiyle kalkar. İzzüddîn b. Abdüsselâm farz-ı kifâye olan maslahatlara şunları örnek olarak vermiştir: Bütün mükelleflerin bilmesi gereken dini hüküm-

64) İzzüddîn b. Abdüsselâm, el-Kavâidü'l-Kübrâ, C. I, s. 6.

65) 23/Mü'minun/60.

66) İzzüddîn b. Abdüsselâm, el-Kavâidü'l-Kübrâ, C. I, s. 60.

67) İzzüddîn b. Abdüsselâm, el-Kavâidü'l-Kübrâ, C. I, s. 6, 7, 60.

68) İzzüddîn b. Abdüsselâm, el-Kavâidü'l-Kübrâ, C. I, s. 60.

69) İzzüddîn b. Abdüsselâm, el-Fevâid, s. 39.

lerin dışında fetva verme derecesine erişecek kadar dini hükümleri öğrenme, savunma ya da taarruz şeklinde yapılan cihad, iyilikleri emredip kötülüklerden sakındırma, açları doyurma, elbisesi olmayanları giydirme, yardıma muhtaç olanlara yardım etme, ihtilafa düşenlerin arasını bulmak için hüküm ya da fetva verme, devlet başkanlığı yapma, şahitlik yapma, ölüleri defnetme, yönetici ve hâkimlere yardım etme, Kuranı hifzetme vb. fiiller farz-ı kifâyedir.⁷⁰

b. Farz-ı Ayn Olan Maslahatlar

Farz-ı ayndan maksat ise her bir mükellefin ilgili maslahatı bizatihi elde etmek durumunda olmasıdır ki böylece Allah'a itaat edip etmediği ortaya çıksın. Bundan dolayı farz-ı ayn olan bir şeyle ilgili sorumluluk o şeyin bizzat yerine getirilmesiyle kalkar. İzzüddîn b. Abdüsselâm farz-ı ayn olan maslahatlara; her mükellefin bilmesi gereken dini hükümleri bilme, fatiha okuma, namazların rükünlerini yerine getirme, hac, umre, namaz, zekât ve oruç gibi ibadetleri örnek olarak vermiştir.⁷¹

8. İstikrarlı (Munzabıt) Olup Olmaması Bakımından Maslahatlar

İzzüddîn b. Abdüsselâm bu açıdan maslahatları iki kısma ayırır:

a. İstikralı (Munzabıt) Olan Maslahatlar

Bunlar sınırlanabilen ve belirlenebilen maslahatlardır. Öldürmek, el kesmek, yemek, içmek ve ölümden kurtarmak vb. somut şeyler bu kısmın örneklerini oluşturur.

b. İstikrarlı Olmayan (Gayr-i Munzabıt) Maslahatlar

Bunlar tam tespit edilemeyen maslahatlardır. Sevinçler, meşakkatler, aldatmalar, korkular, elemeler vb. soyut şeyler bu kısma dâhildir. İzzüddîn b. Abdüsselâm'a göre maslahat ve mefsedetlerin çoğu gayr-ı mazbuttur. Örneğin teyemmümü mübah kılan meşakkatin belirli bir miktarı yoktur. Ayakta namaz kılmayı bırakıp oturarak veya uzanarak namaz kılmayı mübah kılan sebep, ihram yasaklarını işlemeyi mübah kılan özürler de böyledir. Oruç tutmamayı mübah kılan hastalığın miktarı da böyledir. Şayet bu, meşakkatle belirlenir denilecek olsa meşakkatin kendisi de mazbut değildir. Eğer seferdeki meşakkatle belirlenir denilecekse o da mazbut değildir. Avret mahallinin açılmasını mübah kılan özürlerin miktarı da böyledir.⁷²

9. Hakikî Olup Olmaması Bakımından Maslahatlar

İzzüddîn b. Abdüsselâm maslahatları bu açıdan iki kısma ayırır.

70) İzzüddîn b. Abdüsselâm, el-Kavâidü'l-Kübrâ, C. I, s. 71.

71) İzzüddîn b. Abdüsselâm, el-Kavâidü'l-Kübrâ, C. I, s. 71.

72) İzzüddîn b. Abdüsselâm, el-Fevâid, s. 100, 101.

a. Hakikî Maslahatlar

İzzüddîn b. Abdüsselâm'a göre hakikî maslahatlar gerek dünyevi gerekse uhrevi olsun bizzat sevinç ve haz alınan durumlardır.⁷³

b. Mecazî Maslahatlar

İzzüddîn b. Abdüsselâm'a göre bunlar sevinç ve hazların sebepleridir. Yani sevinç ve lezzetlere vesile olan şeylerdir. Bazen maslahatların sebebi mefsedet olabilir, bu durumda söz konusu mefsedet yapılması emredilir ya da mubah görülür. Bunun emredilmesi, o şeyin, mefsedet olmasından dolayı değil, bir maslahata vesile olması hasebiyledir. Hayatın kurtarılması için kangren olan elin kesilmesi böyledir. Yine cihadda hayatın tehlikeye atılması da daha büyük maslahatın elde edilmesine yöneliktir. Aynı şekilde şer'î cezalar da mefsedet olmaları hasebiyle değil, maslahata götürmeleri hasebiyle konulmuşlardır. Yol kesenlerin ve hırsızların belli organlarının kesilmesi, katillerin öldürülmesi, zina yapanların recmedilmesi, celde cezasına çarptırılması ya da sürgün edilmesi ve ta'zir cezaları; bunların hepsi, bunlara bağlı olan maslahatların elde edilmesi için Allah (c.c.) tarafından uygulanmaları emredilmiş mefsedetlerdir. Bunlara maslahat denilmesi sebebin müsebbeple (sonuçla) isimlendirilmesi şeklinde mecazdır.⁷⁴

İzzüddîn b. Abdüsselâm aynı şekilde mefsedetleri de ikiye ayırır. Birincisi hakikî mefsedetler ki bunlar acı ve üzüntülerdir. İkincisi ise mecazî mefsedetlerdir ki bunlar acı ve üzüntülerin sebepleridir. Ona göre, bazen mefsedete götüren şey bir maslahat olabilir. Allah (c.c.) bunları maslahat olmalarından ötürü değil mefsedete götürmeleri hasebiyle yasaklamıştır. Haram ve mekruh olan hazları elde etmeye çalışma, vacip ve mendup olan amelleri yapma zahmetinden kaçınma örnek olarak zikredilebilir. Zira bunlar maslahat olmalarından ötürü değil mefsedete götürmeleri hasebiyle yasaklanmış maslahatlardır. Bunlara mefsedet denilmesi de sebebin müsebbeple isimlendirilmesi şeklinde mecazdır.⁷⁵

D. Maslahatları Bilme Yolları

İzzüddîn b. Abdüsselâm'a göre maslahatlar şunlardan biriyle bilinir; Kitap, sünnet, icma, muteber kıyas, doğru istidlal, akıl, ihtiyaç, tecrübe, adet, muteber zan ve istikra. O, daha önce de belirtildiği gibi, maslahatları önce dünyevî ve uhrevî olarak iki kısımda mütalaa eder, daha sonra her birini bilme yollarını ayrı ayrı zikreder. O bu konuda şunları kaydeder:

Ahiret maslahat ve mefsedetleri ve bunlara götüren yollar ancak şeriatla bilinebilir. Herhangi bir şeyin maslahat mı mefsedet mi olduğu şer'î delillerle öğrenilir. Bu deliller de Kitap, sünnet, icma, muteber kıyas ve doğru istidlaldir. Dünyaya ait maslahat ve mef-

73) İzzüddîn b. Abdüsselâm, el-Kavâidü'l-Kübrâ, C. I, s. 18.

74) İzzüddîn b. Abdüsselâm, el-Kavâidü'l-Kübrâ, C. I, s. 18, 19.

75) İzzüddîn b. Abdüsselâm, el-Kavâidü'l-Kübrâ, C. I, s. 19.

sedetler ile bunlara götüren yollar ise ihtiyaç, tecrübe, adet ve muteber zan gibi delillerle bilinir. Dünyaya dair bir meselenin hükmü bilinemezse bu delillere başvurulur. Bunlar arasında uyum sağlamak, maslahat ve mefsedetlerden hangisinin öncelikle tercih edileceğini tespit etmek için, bu konuda vahiyle beyan edilen bir hüküm olmadığından akla başvurulur ve hükümler buna dayandırılır. Allah'ın, (c.c.) taabbudî olarak koyup maslahat ve mefsedetlerini kullara bildirmediği hükümler dışındaki tüm hükümler bu prensibe dayanır. Amellerin iyi ve kötü olanı bu şekilde bilinir.⁷⁶

İzzüddîn b. Abdüsselâm, bir başka yerde dünyevi maslahat ve mefsedetlerin yanı sıra dini hükümlerin önemli bir kısmının da akılla kavranabileceğini söyler. O, Akıllı kimşelerin, şeriat gelmeden önce de sırf maslahat olanın elde edilmesi, sırf mefsedet olanın defedilmesi, mefsedetlerin daha kötü olanının evleviyetle defedilmesi, iki maslahattan daha üstün olanının önce gerçekleştirilmesi, mefsedetin defedilmesinin maslahatın elde edilmesine tercih edilmesi gibi esasların övgüye layık iyi işler olduğunu bildiklerini söyler. Ayrıca, din, can, akıl, nesil ve malın korunması, söz ve fiillerden en faziletli olanın tercih edilmesi gibi ilkelerin de akılla bilinebilecek şeyler olduğunu söylemiştir.⁷⁷

İzzüddîn b. Abdüsselâm'ın yukarıdaki ifadeleri, din gelmeden önce de aklın, dünyevi maslahat ve mefsedetleri mutlak olarak bilebileceğini iddia etmek için değildir. Ona göre de eşyayı yorumlayan ve belirttiği şekilde neticeye ulaşan akıl, dinin hükümlerini iyi bilen ve onun maksatlarını kavramış bulunan akıldır. Dolayısıyla İzzüddîn b. Abdüsselâm, dinin genel ilkeleri ışığında aklın, maslahat ve mefsedeti bilebileceğini vurgulamış olmaktadır.⁷⁸

E. Maslahat ve Mefsedetlerin Teâruzu

Biz burada İzzüddîn b. Abdüsselâm'ın maslahatların kendi aralarındaki teâruzu ve mefsedetlerle teâruzu durumundaki tercih ve görüşlerini ele alacağız.

1. Maslahatların Çatışması

İzzüddîn b. Abdüsselâm'a göre maslahatların çatışması halinde mümkün olursa hepsi elde edilir. Bu mümkün olmazsa daha iyi, daha üstün olan elde edilir. Nitekim yüce Allah şöyle buyurur: “Dinleyip de sözün en güzeline uyan kullarımı müjdele”⁷⁹, “Rabbinizden size indirilenin en güzeline tabi olun”⁸⁰, “Kavmine onun en güzelini almalarını emret”.⁸¹ Aynı anda elde edilmeleri mümkün olmayan iki maslahat çatıştığında, şayet herhangi birinin tercihi için bir sebep varsa o tercih edilir. Tercih sebebi yoksa ve her iki maslahatın

76) İzzüddîn b. Abdüsselâm, el-Kavâidü'l-Kübrâ, C. I, s. 6-13.

77) İzzüddîn b. Abdüsselâm, el-Kavâidü'l-Kübrâ, C. I, s. 7,8.

78) Haçkalı, Abdurrahman, İzzüddin b. Abdüsselâm'da Maslahat Nazariyesi, Samsun, 1999, s. 119, 120.

79) 39/Zümer/17, 18.

80) 39/Zümer/55.

81) A'râf, 7/145.

birbirine denk olduğu biliniyorsa ikisinden birini tercihte serbest kalırız. Birbirine denk olup olmadıkları da kesin değilse, âlimlerin bir kısmı birinin, bir kısmı da diğerinin tercih edilmesi kanaatine varabilir.⁸² Daha sonra bunlara toplamda kırk beş örnek zikreder.⁸³ Konunun uzamaması açısından biz birkaç örnek vermekle yetineceğiz:

1. Farz olan her şey aynı türden nafile olanlardan daha üstündür.⁸⁴
2. Allah (c.c.)'ın belli vakitlerde cemaatle kılınmasını istediği namazlar, diğer namazlardan üstündür.⁸⁵
3. Bazı nafilerle diğerlerinden daha faziletlidir. Mesela: Vitir namazı ve sabah namazının sünneti diğer nafile namazlardan daha faziletlidir.⁸⁶
4. Suda boğulmak üzere olan masum insanları kurtarmak namaz kılmaktan önceliklidir. Zira Allah katında boğulan kimseleri kurtarmak namaz kılmaktan daha faziletlidir. Bu durumda iki maslahatı elde etmek mümkün olabilir. Önce boğulan kimse kurtarılır, sonra namaz kılınır. İnsanın namaz kılmamakla kaybedeceği maslahat, Müslüman bir kimseyi kurtarmakla elde edilecek maslahatla kıyas bile edilemez.⁸⁷
5. İnsanlara yönelik saldırının defi hayvanlara yönelik saldırının definden önceliklidir.⁸⁸
6. Aynı anda namus, can, mal ve beden bir uzvuna yönelik saldırı söz konusu olduğunda hepsinin birden korunması mümkün olursa hepsi korunur. Bu mümkün olmazsa; cana yönelik saldırının defi uzva yönelik saldırının define, uzva yönelik saldırının defi namusa⁸⁹ yönelik saldırının define, namusa yönelik saldırının defi mala yönelik saldırının define, daha fazla mala yönelik saldırının defi daha az mala yönelik saldırının define tercih edilir.⁹⁰
7. Birbirine denk iki Müslümanın canına veya aynı miktardaki mallarına yönelik aynı anda yapılan bir saldırı gördüğümüzde, aynı anda ikisini birden defedemiyorsak, birini seçmede serbestiz.⁹¹

82) İzzüddîn b. Abdüsselâm, el-Kavâidü'l-Kübrâ, C. I, s. 87, 91.

83) Bkz. İzzüddîn b. Abdüsselâm, el-Kavâidü'l-Kübrâ, C. I, s. 91-126.

84) İzzüddîn b. Abdüsselâm, el-Kavâidü'l-Kübrâ, C. I, s. 94.

85) İzzüddîn b. Abdüsselâm, el-Kavâidü'l-Kübrâ, C. I, s. 96.

86) İzzüddîn b. Abdüsselâm, el-Kavâidü'l-Kübrâ, C. I, s. 96.

87) İzzüddîn b. Abdüsselâm, el-Kavâidü'l-Kübrâ, C. I, s. 96.

88) İzzüddîn b. Abdüsselâm, el-Kavâidü'l-Kübrâ, C. I, s. 104.

89) Uzva yönelik saldırının defi namusa yönelik saldırının definden önceliklidir. Zira beden bir kısmının kaybedilmesi hayatın tamamının kaybedilmesine sebep olabilir. Canın korunması ise namusun korunmasından önceliklidir. Çünkü hayatın sona ermesiyle kaybedilen şey daha büyüktür. (İzzüddîn b. Abdüsselâm, el-Kavâidü'l-Kübrâ, C. I, s. 104.)

90) İzzüddîn b. Abdüsselâm, el-Kavâidü'l-Kübrâ, C. I, s. 104.

91) İzzüddîn b. Abdüsselâm, el-Kavâidü'l-Kübrâ, C. I, s. 124.

8. İki kişiye borçlu olarak ölen kimsenin geriye bıraktığı mal toplam borcunu ödeme-ye yetmiyorsa, borçlular hisseleri oranında denk tutulur. Zira hiçbirinin diğerine bir üstünlüğü yoktur.⁹²

2. Mefsedetlerin Çatışması

İzzüddîn b. Abdüsselâm'a göre birden fazla mefseted bir araya geldiğinde, mümkünse hepsi birden izale edilir. Hepsinin izalesi mümkün olmazsa en büyük, en kötü mefseted izale edilir. Mefsetedler birbirine denkse bazen bekleriz, bazen herhangi birini izale hususunda serbest kalırız. Bazen mefsetedlerin birbirine denk mi yoksa farklı mı olduğu hususunda ihtilaf edilir. Bu durumlar hem haram olan mefsetedler hem de mekruh olan mefsetedler için geçerlidir.⁹³ Bunlar için de birkaç örnek vermekle yetineceğiz.

1. Bir Müslümanı öldürmeye zorlanan kişi, bunu yapmadığı takdirde kendisi öldürülecekse, öldürülmeye sabredip adam öldürme mefsetedinden uzak durmalıdır. Ancak kendisini zorlayan kimseye herhangi bir şekilde engel olma imkânı varsa, bunu yapması zorunlu hale gelir. Zira bu durumda her iki mefseted de izale edilmiş olur.⁹⁴
2. Bir kimse ölüm tehdidiyle yalancı şahitlik yapmaya ya da haksız bir hüküm vermeye zorlanırsa, şayet şahitlik yapılacak veya hüküm verilecek konu birisinin öldürülmesi veya bir uzvunun kesilmesi ya da namusuna hanel getirilmesi ise ne şahitlik yapmak ne de hüküm vermek caiz olur.⁹⁵
3. Zaruret halinde kalan kimse ölmüş insan cesedi bulsa, etini yer. Çünkü ölmüş insan eti yeme mefsetedi, insan hayatının sona erme mefsetedinden hafiftir.⁹⁶
4. Denizde şiddetli fırtına meydana gelir ve ancak gemideki yolcuların yarısını denize atmakla geminin kurtarılması mümkün olursa, hiç kimsenin kurtulamayacağı

92) İzzüddîn b. Abdüsselâm, el-Kavâidü'l-Kübrâ, C. I, s. 125.

93) İzzüddîn b. Abdüsselâm, el-Kavâidü'l-Kübrâ, C. I, s. 130-135.

94) Âlimler böyle bir durumda adam öldürmenin haram olduğunda ittifak ederken, öldürülmeyi kabul etmenin hükmü hakkında ihtilaf etmiştir. İzale edilmesinin farz olduğunda icmâ olan mefsetedin izalesi, izale edilmesinin farz olup olmadığına ihtilaf edilen mefsetedin izalesine tercih edilir. Zinaya zorlanan kişi için de aynı hüküm geçerlidir. (İzzüddîn b. Abdüsselâm, el-Kavâidü'l-Kübrâ, C. I, s. 130.)

95) Çünkü ölmeyi kabul etmek, suçsuz bir Müslümanın öldürülmesinden veya bir uzvunun kesilmesinden ya da tecavüze uğramasından evladır. Konu bir mal ise, hayatını kurtarmak için o malın itlafına sebep olacak şekilde şahitlik yapmak veya hüküm vermek gerekir. Nitekim hayat söz konusu olduğunda başkasına ait malı yemek caiz olur. Yine içki içmeye zorlanan ya da yediği lokma boğazında kalıp boğulma korkusu taşıyan ve boğazında kalan lokmayı giderecek içkiden başka bir şeyi olmayan kimsenin içki içmesi gerekir. Çünkü hayatın korunması, din nazarında zikredilen bu haramlardan sakınmaktan daha önemlidir. (İzzüddîn b. Abdüsselâm, el-Kavâidü'l-Kübrâ, I, s. 130, 131.)

96) İzzüddîn b. Abdüsselâm, el-Kavâidü'l-Kübrâ, C. I, s. 132.

anlaşılsa bile, onlardan hiçbirinin ister kura ile ister kurasız denize atılması caiz olmaz.⁹⁷

3. Maslahatların Mefsedetlerle Birlikte Bulunması

İzzüddîn b. Abdüsselâm'a göre maslahat ve mefsedetler bir arada bulunduğu anda maslahatların elde edilmesi ve mefsedetlerin izalesi mümkün olursa her ikisini de yapmak gerekir. Nitekim Allah (c.c.) şöyle buyurmuştur: "Gücünüz yettiği kadar Allah'a karşı gelmekten sakının."⁹⁸ Şayet ikisini aynı anda yapmak mümkün olmaz ve mefsedet maslahattan daha büyükse maslahatı kaybetme pahasına olsa bile mefsedet izale edilir.⁹⁹ Eğer maslahat mefседetten daha büyükse, ilgili mefседete katlanmak suretiyle maslahat elde edilir. Maslahat ve mefседet denk olursa farklı durumlar söz konusu olur; bazen birini tercih etmekte serbest kalınır, bazen beklenmesi gerekir. Bazı durumlarda maslahat ile mefседetin denk mi yoksa farklı mı olduğu konusunda ihtilaf söz konusu olur.¹⁰⁰

İzzüddîn b. Abdüsselâm bunlara da toplamda altmış üç örnek vermektedir.¹⁰¹ O, önce maslahat ve mefседet içerip maslahatın elde edilmesi tercih edilen şeylerle ilgili misaller vermekte ve bu tür maslahatları da mubah olanlar, vacip olanlar, müstehap olanlar ve ihtilaf edilenler diye kısımlara ayırmaktadır. Biz konunun uzamaması için önemli gördüğümüz birkaç misali zikretmekle yetineceğiz:

1. Allah'ı inkâr içeren sözü söylemek haram olan bir mefседettir. Lakin bir kimse ölüm tehdidiyle zorlandığı zaman kalbi imanla dolu olmak şartıyla bu tür bir sözü söyleyebilir.¹⁰²

97) Zira masumiyet konusunda hepsi birbirine denktir ve suçsuz bir insanın öldürülmesi haramdır. Şayet gemide mal ve evcil hayvan varsa önce malların sonra da evcil hayvanların denize atılması vacip olur. Zira mal ve hayvanların telef olmasının mefседeti insanların ölmesinden daha hafiftir. (İzzüddîn b. Abdüsselâm, el-Kavâidü'l-Kübrâ, C. I, s. 135.)

98) 64/Teğâbun/16.

99) Allah (cc) şöyle buyurmuştur; "Sana içki ve kumarı sorarlar, de ki, onlarda hem büyük günah hem de insanlar için bazı yararlar vardır. Ama günahları yararlarından daha büyüktür." (el-Bakara, 2/106.) Allah (cc) içki ve kumarı mefседetleri yararlarından daha büyük olduğu için haram kıldı. Ticaretinin yapılmasıyla kâr elde edilmesi ve benzeri şeyler içkinin, kazananın kaybedenden aldığı şeyler de kumarın yararına misal olarak verilebilir. İçkinin mefседetleri ise; akli gidilmesi, insanlar arasına düşmanlık, kin ve nefret sokması, Allah'ı zikir ve namazdan alkoymasındır. Kumarın mefседetleri de insanlar arasına düşmanlık, kin ve nefret sokması, Allah'ı zikir ve namazdan alkoymasındır. Bu mefседetler, zikredilen yararlarla mukayese edilemeyecek kadar büyüktür. (İzzüddîn b. Abdüsselâm, el-Kavâidü'l-Kübrâ, C. I, s. 136.)

100) İzzüddîn b. Abdüsselâm, el-Kavâidü'l-Kübrâ, C. I, s. 136.

101) Bkz. İzzüddîn b. Abdüsselâm, el-Kavâidü'l-Kübrâ, C. I, s. 136-163.

102) Çünkü canın korunması maslahatı, kalbin inanmadığı bir sözü telaffuz etme mefседetinden daha önemlidir. Ancak sabredip böyle bir sözü söylememesi daha fazilettir. Çünkü bu davranışta Âlemlerin Rabbi'ni ve O'nun dinini yüceltme vardır. Dinin yüceltilmesi için hayatın tehlikeye atılması caizdir. (İzzüddîn b. Abdüsselâm, el-Kavâidü'l-Kübrâ, C. I, s. 137.)

2. Güneşte durmuş suyu kullanmak mekruh bir mefsedettir. Ancak başka su bulunamazsa kullanılması gerekir. Çünkü vacip bir maslahatı elde etmek, mekruh bir mefsedeti defetmekten daha önceliklidir.¹⁰³
3. Meşru bir sebep olmaksızın namaz ve Ramazan orucunun terki, zekâtın ve insanların yerine getirilmesi gereken haklarının geciktirilmesi haram olan mefsedetlerdendir. Ancak bunlar ölüm tehlikesiyle zorlama halinde caiz olur.¹⁰⁴
4. İçki içmek haram bir mefsedettir. Ancak zorlama halinde caiz olur. Zira canın ve uzuvların korunması, aklın kısa bir süre için korunmasından evladır. Zira canın ve uzuvların kaybı süreklidir, aklın zevali ise bilinçlilik halinin kısa süre ortadan kalkmasıdır.¹⁰⁵
5. Müslümanların buldukları beldeden hicret etmeleri mefsedet olduğu için caiz değildir. Ancak üzerlerine gelen azgın kimselerin zulmünden kurtulmak için üç günlük mesafedeki bir yere hicret etmeleri caizdir.¹⁰⁶ Dinen bazı durumlarda hicrete cevaz verilmiş hatta hicret edenler övülmüştür. Ancak İzzüddîn b. Abdüsselâm, herhangi bir zaruret söz konusu olmaksızın Müslümanların buldukları beldeden toplu olarak göç etmelerini ve o beldeyi, kâfirlerin yerleşmesine olanak sağlayacak şekilde terk etmelerini mefsedet olarak kabul etmiş ve caiz görmemiştir. Onun böyle düşünmesinin arka planında, döneminde sık sık meydana gelen Moğol ve haçlı seferlerinin İslam dünyasını işgal etme ve Hıristiyanlaştırma amaçlarına yönelik taşıdığı kaygı ve onlara karşı direnmeyi teşvik etme çabası yattığı söylenebilir.
6. Hukuka uygun kıyılmayan nikâh akitlerini devam ettirmek mefsedettir. Ancak kâfirler Müslüman olduklarında onların daha önceden kıyılan nikâhları geçerli kabul edilir.¹⁰⁷
7. Kâfirlerin elçileri kâfir olmalarına rağmen himaye edilir. Zira elçilik vazifesinin yerine getirilmesinde özel ve genel birçok maslahat vardır.¹⁰⁸
8. Müslümanların savaş meydanında kâfirlerden kaçmaları mefsedettir. Ancak vasıfları birbirine yakın olmasına rağmen kâfirler Müslümanların iki katından fazla

103) İzzüddîn b. Abdüsselâm, el-Kavâidü'l-Kübrâ, C. I, s. 137.

104) Zira canın korunması, zorlama ile terk edilip sonradan telafisi mümkün olan bu vazifelerden evladır. Böylece canın korunması ile bu vazifelerin ifası arasındaki çatışma giderilmiş olur. (İzzüddîn b. Abdüsselâm, el-Kavâidü'l-Kübrâ, C. I, s. 142.)

105) İzzüddîn b. Abdüsselâm, el-Kavâidü'l-Kübrâ, C. I, s. 142.

106) İzzüddîn b. Abdüsselâm, el-Kavâidü'l-Kübrâ, C. I, s. 143.

107) Şayet bu nikâhları geçersiz sayarsak kâfirler, nikâhları geçersiz olacak korkusuyla İslam'dan uzak durur, İslama girmeye yanaşmazlar. Onları, nikâhlarını geçerli kılmak suretiyle İslam'a girmeye teşvik etmek nikâhlarını geçersiz sayarak onları İslam'dan nefret ettirmekten evladır. (İzzüddîn b. Abdüsselâm, el-Kavâidü'l-Kübrâ, C. I, s. 148.)

108) İzzüddîn b. Abdüsselâm, el-Kavâidü'l-Kübrâ, C. I, s. 149.

olursa kaçmaları caiz olur.¹⁰⁹ O bu görüşünü, Enfal 66. ayetle temellendirmektedir.¹¹⁰

9. Kâfirlerin kadın, akıl hastası ve çocuklarını öldürmek mefseledir. Ancak kâfirler onları kalkan olarak kullanırlarsa öldürülmeleri caiz olur. Çünkü kâfirleri yenmek ancak kalkan olarak kullanılanların öldürülmesiyle mümkün olur.¹¹¹
10. Mürted/irtidad edenin (dinden dönen) öldürülmesi onun açısından mefseledir. Ancak Allah'ı inkâr etme mefseletini ortadan kaldırmak için caizdir.¹¹²
11. Yalan, haram olan bir mefseledir.¹¹³ Ancak bir maslahatın elde edilmesi ya da bir başka mefseletin izalesi söz konusu olduğunda yalan söylemek bazen caiz¹¹⁴ bazen de vacip olur.¹¹⁵

109) Bu Müslümanlar için bir kolaylıktır. Zira bu durumda savaşmak çok zordur. Ayrıca sayıca çok fazla olan kâfirlerin Müslümanlara galip gelmemeleri için bu hüküm benimsemiştir. Aynı şekilde savaş taktiği olarak cepheden geri çekilme ve savaşan bir başka gruba katılma da böyledir. Bu iki durum her ne kadar düşmana sırt çevirme, kaçma gibi görünse de gerçekte savaş için onlarla yüz yüze gelmektir. (İzzüddîn b. Abdüsselâm, el-Kavâidü'l-Kübrâ, C. I, s. 150.)

110) “Allah, şimdilik yükünüzü hafifletmiş bulunuyor, çünkü zayıf olduğunuzu biliyor: Şöyle ki: Sizden eğer zor durumlarda sabretmesini bilen yüz kişi çıkarsa, bunlar iki yüz kişiyi tepeleye(bile)cektir; ve sizden böyle bin kişi çıkarsa, Allahın izniyle iki bin kişiyi tepeleye(bile)cektir, çünkü Allah zor durumlara göğüs germesini bilenlerle beraberdir.” (8/Enfâl/66.)

111) İzzüddîn b. Abdüsselâm, el-Kavâidü'l-Kübrâ, C. I, s. 151.

112) İzzüddîn b. Abdüsselâm, el-Kavâidü'l-Kübrâ, C. I, s. 152.

113) Buna kabih liaynihi de (قبیح لئینیه) denir.

114) Buna hasen liayrihi (حسن لیایریه) denir.

115) a-Hanımın yanlışlarını düzeltme ve güzel geçim için hanıma yalan söylemek caizdir. Herhangi bir zarar ve faydası olmayan yalanın kötülüğü azdır. Bu kötülükten daha büyük bir maslahat söz konusu olunca bu maslahatın elde edilmesi için yalan söylenebilir. Benzer şekilde insanların arasını bulmak için de yalan söylemek caizdir. Hatta bu umumî bir maslahat olduğu için evlapiyetle caizdir. Ancak istismara mahal vermemek ve ihtiyaç kadarıyla yetinmek gerekir. b- Bir kimse kolunu kesmek isteyen bir zalimden kaçıp başka birisinin yanına sığındığı zaman, zalim kimse gelip sorduğunda ev sahibinin “onu görmedim” demesi vacip olur. Bu şekilde yalan söylemek, doğru söylemekten hayırlıdır. Zira insanın bir uzvunun korunması maslahatı, hiçbir fayda ve zararı olmayan doğru söylemekten daha üstün olduğu için bu durumda yalan söylemek vacip olur. Zarar verecek doğru sözün ne anlamı olabilir? Kendisine sığınan masum kimse öldürülecekse yalan söyleyerek onu korumak evladır. c- Emanet bırakılan bir malı almak isteyen zalim bir kimse, emanet bırakılana o malı sorduğunda, onun yalan söyleyerek malın kendisinde olmadığını söylemesi vaciptir. Çünkü emaneti korumak vaciptir, bu durumda yalan söylemek malı korumak anlamına gelir. Şayet malın kendisinde olduğunu söyler ve o kişi de malı gasp ederse, emanet bırakılan kişi tazminle yükümlü olur. Dolayısıyla en doğrusu yalan söylemektir. d- Kendilerine kötülük yapılacak kadın veya çocuk, bir kimsenin yanına sığınırca, o kimsenin, kötülük yapacak zalim şahsa yalan söyleyerek çocuk ya da kadının kendisine sığındığını söylememesi vaciptir. e- Bir kimse, ölüm tehdidiyle yalanların en kötüsü olan şirk içeren ya da Allah'ı inkâr anlamı taşıyan bir söz söylemeye zorlanırsa canını kurtarmak için bu sözleri söylemesi caizdir. Çünkü kalp ile inanmaksızın şirk içeren bir söz

12. Hırsızın elini kesmek onun için mefselettir. Lakin bu ceza, suç için caydırıcı ve bütün mallar için koruyucudur. Bütün malların korunması maslahatı, hırsızın elinin kesilmesi mefseletine tercih edilir.¹¹⁶

F. Maslahata Binaen Genel Kaidelere Aykırı Olarak Sabit Olan Hükümler

İzzüddîn b. Abdüsselâm, dünyevî ve uhrevî maslahat ve mefseletlerden her birinin bir gerekçesi (illeti) olduğuna dikkat çekmiştir. O, büyük bir zorluk veya maslahatlardan daha üst seviyede mefselet içermesi sebebiyle bazı maslahatların istisna edildiğine, keza büyük zorluk bulunan veya mefseletlerden daha üst seviyede maslahat içermesi sebebiyle bazı mefseletlerin istisna edildiğine de değinmiştir. İzzüddîn b. Abdüsselâm hem ibadetler hem de muâmelelerle ilgili olarak pek çok misal vermiştir.¹¹⁷ Biz burada birkaç örnek zikretmekle yetineceğiz.

1. İbadetler

- a. Altın ve gümüş kapları kullanmak kadın ve erkeklere haramdır. Ancak ihtiyaç halinde ve mubah kapların bulunmaması durumunda bu kapları kullanmak mubah olur.¹¹⁸
- b. Abdestsiz namaz kılmak haramdır. Ancak dinen veya hissen suyun bulunmaması, can veya organ kaybına yol açmasından korkulan bir hastalığın bulunması veya şiddetli zorlukların söz konusu olması halinde kişinin teyemmüm ile namaz kılması caiz kılınmıştır. Yine su ve toprağın bulunmaması halinde de, abdestin maslahatları ile ölçülemeyecek derecede önemli olan namazın maslahatlarını elde etmek için abdestsiz namaz kılmak caizdir.¹¹⁹
- c. Abdesti bozan durumlar abdeste başlangıçta engel olduğu gibi, abdestin alınmasından sonra hükümlerinin geçerli olmasına da engeldir. Ancak âdet kanı dışında sürekli kan gören kadın, sürekli idrar ve mezi salgılayan, ishal olan kişilerin durumları abdeste engel olmaz. Çünkü namazın rükün ve şartlarının maslahatları, abdestin maslahatlarından daha büyüktür.¹²⁰
- d. Avret yerlerini örtmek vaciptir. Bu insana en çok yakışan faziletlerden ve en güzel adetlerdendir. Özellikle de yabancı kadınlar hakkında böyledir. Ancak zaruret ve ihtiyaç durumlarında örtünmeyi terk etmek caizdir. Eşlerin birbirine bakması, evlenmeye istekli olan erkeğin, davetini kabul edeceğini umduğu kadına bakması

söylemenin mefseleti, hayatı kaybetmenin mefseletinden daha azdır. (İzzüddîn b. Abdüsselâm, el-Kavâidü'l-Kübrâ, C. I, s. 152.)

116) İzzüddîn b. Abdüsselâm, el-Kavâidü'l-Kübrâ, C. I, s. 156.

117) İzzüddîn b. Abdüsselâm, el-Kavâidü'l-Kübrâ, C. I, s. 283-310; el-Fevâid, s. 106-112.

118) İzzüddîn b. Abdüsselâm, el-Kavâidü'l-Kübrâ, C. I, s. 284.

119) İzzüddîn b. Abdüsselâm, el-Kavâidü'l-Kübrâ, C. I, s. 284.

120) İzzüddîn b. Abdüsselâm, el-Kavâidü'l-Kübrâ, C. I, s. 284.

gibi durumlar ihtiyaç sebebiyle örtünmeyi terk etmenin caiz olduğu durumlardan bazılarıdır. Ona göre, örneğin doktor hastalığı teşhis ettiğinde bundan sonra bakmaya devam etmesi helal olmaz. Çünkü ihtiyaç yoktur. Bir zaruret veya ihtiyaç sebebiyle helal kılınan şey, kendi miktarınca takdir edilir. Zaruret ve ihtiyacın ortadan kalkmasından sonra helallik de ortadan kalkar.¹²¹

- e. Namazda istikbal-i kible farzdır. Ancak yolculukta kılınan nafile namazlarda, namazın maslahatını elde etmek için istikbal-i kibleyi etmek caiz kılınmıştır. Buna mukabil yolculuk esnasında gidilen yön kibleye bedel olarak kabul edilmiştir. Çünkü buna ihtiyaç vardır. Nitekim düşmanla savaş halinde iken de ihtiyaç ve zaruretin gerekli kılması sebebiyle düşmanın bulunduğu yön kible gibi kabul edilmiştir.¹²²
- f. Mal sahibi fakirlerin sahip olduğu zekâtı benzeri veya daha iyisi ile değiştirebilir. Bu da “Başkasının malında sahibinin izni olmadan tasarrufta bulunulmaz” kaidesinin istisnasıdır. Fakirlerin aleyhine olmayacak şekilde mal sahiplerine böyle bir tasarruf yetkisi verilmiştir.¹²³
- g. Allah'ı tanıma, iman, namazlar, tesbih, tahmid, tekbir, temcid, ezan, Kur'an okumak vb. ibadetlerin hiçbirinde vekâlet geçerli değildir. Çünkü bu ibadetlerin amacı Allah'ın yüceltilmesidir. Vekilin Allah'ı yüceltmesi ile müvekkil bunu gerçekleştirmiş olmaz. Ölüm, ihtiyarlık, iyileşme umudu bulunmayan hastalık gibi bir sebeple hac ve umreyi yapamayanlar için vekâleten hac yapmak yukarıdaki kaideden istisna edilmiştir. Namazlardan da yalnızca tavaf namazı istisna edilmiştir. Çünkü bu da hac ve umreye bağlı bir ibadettir. Aslen caiz olmayan bir şey tebaan caiz olabilir.¹²⁴
- h. Yolculuk ve hastalık sebebiyle orucun tehir edilmesi.¹²⁵

2. Muâmelât

- a. Bütün tasarruflarda rıza şarttır. Ancak Hâkim, kendisinin gerçekleştirmesi gereken vekâlete elverişli tasarrufları, kişinin gıyabında veya gerçekleştirmemek için direktmesi halinde gerçekleştirir. Böylelikle hakkı sahibine ulaştırmış, temerrütte bulunan kişinin zimmeti de borçtan kurtulmuş olur.¹²⁶
- b. Tasarrufların sıhhati için rızaya delalet eden sözlerin söylenmesi şarttır. Bu tasarruflar ister kişinin tek tarafı iradesi ile gerçekleştirebileceği boşama, azat, af, ibra

121) İzzüddîn b. Abdüsselâm, el-Kavâidü'l-Kübrâ, C. I, s. 286, 287.

122) İzzüddîn b. Abdüsselâm, el-Kavâidü'l-Kübrâ, C. I, s. 287.

123) İzzüddîn b. Abdüsselâm, el-Kavâidü'l-Kübrâ, C. I, s. 291.

124) İzzüddîn b. Abdüsselâm, el-Kavâidü'l-Kübrâ, C. I, s. 294.

125) İzzüddîn b. Abdüsselâm, el-Fevâid, s. 109.

126) İzzüddîn b. Abdüsselâm, el-Kavâidü'l-Kübrâ, C. I, s. 297.

gibi bir tasarruf olsun ister karşılıklı irade ile gerçekleşebilen satım ve kira gibi bir tasarruf olsun fark etmez. Şayet söz yerine geçen bir örf yoksa söz tek seçenek olarak kalır. Ancak dilsiz olup açıklama yapması mümkün olmayan kişinin işareti, ihtiyaç sebebiyle söz yerine geçer. Çünkü bunun başka çözümü yoktur.¹²⁷

- c. Muamelatta az aldatmaya göz yumulması: Genel kural olarak aldatma yasaktır ve muameleleri iptal eder. Kendisinden kaçınmanın zorluğu ve insanların genelde bu gibi konularda müsamahası bulunduğu için az aldatma, muameleleri iptal edici sayılmamıştır.¹²⁸
- d. Başkasının malının izinsiz olarak kullanılması haramdır. Ancak kişinin zaruret durumunda, zarureti giderecek kadarını alması mubahtır.¹²⁹
- e. Kişilerde aslolan, tasarruflarda hür ve serbest olmalarıdır. Ancak hastalık, sefeh ve iflas gibi durumlarda kişilerin hacredilmelerine cevaz verilmiştir. Çünkü bunda onların mallarının korunması ve diğer insanların haklarının korunması gibi maslahatlar mevcuttur.¹³⁰
- f. Alışverişin helal olması nass ile sabittir. Ancak Cuma namazından elde edilecek maslahatın üstünlüğüne binaen, bu vakitte alışveriş haram kılınmıştır.¹³¹

G. Maslahatla İlgili Külfî Kaideler

Hüküm istinbatında maslahata ayrı bir önem veren İzzüddîn b. Abdüsselâm, “Kavâ'idü'l-Ahkâm” adlı eserinde maslahat ve mefsetle ilgili görüşlerini sistematik bir şekilde dile getirmiş ve büyük bir ustalıkla fıkıhın bütün konularını tek bir ilkede, maslahatın gerçekleştirilmesi ve mefsetetin kaldırılması ilkesinde toplamasını başarmıştır.¹³² Adeta söz konusu kitap bu kaidenin şerh ve izahı mahiyetindedir. Biz burada İzzüddîn b. Abdüsselâm'ın maslahatla ilgili zikrettiği kaidelerden bir kısmını, yani önemli gördüğümüz yirmi dört tanesini vermekle yetineceğiz.

1. الشريعة كلها قائمة على جلب المصلحة ودرء المفسدة

Din tümüyle, maslahatı elde etmek ve mefseteti izale etmek üzere kaimdir.

2. درء المفسدة أولى من جلب المصلحة

Mefsetetin izalesi, maslahatı celbetmekten evladır.

3. درء المفسدات المرجحة أولى من جلب المصالح المرجوحة

Râcih mefsetetlerin izalesi, mercûh maslahatları elde etmekten evladır.

127) İzzüddîn b. Abdüsselâm, el-Kavâ'idü'l-Kübrâ, C. I, s. 297.

128) İzzüddîn b. Abdüsselâm, el-Fevâid, s. 107.

129) İzzüddîn b. Abdüsselâm, el-Fevâid, s. 109.

130) İzzüddîn b. Abdüsselâm, el-Fevâid, s. 110.

161) 62/Cuma/9.

132) Suyûtî, el-Eşbâh ve'n-Nezâ'ir, I-II, Mektebetu Mustafa el-Bâz, Riyad, 1997, I, s. 14.

4. تحصيل المصالح ودرء المفساد أولى من تعطيلهما

Maslahatların tahsili ve mefsedetlerin izalesi öylece bırakılmalarından evladır.

5. يتحمل أخف الضررين دفعا لأكبرهما

Zarar-ı eşed, zarar-ı ehaf ile izale olunur.

6. الأصل في الشرع الإحتياط لجلب مصالح الندب والإيجاب ولدرء مفساد الكراهة والتحریم

Dinde aslolan mendup ve vacip maslahatları elde etmede, mekruh ve haram mefsedeti kaldırmada ihtiyat göstermektir.

7. إذا دارت المفسدة بين الكراهة والتحریم فالإحتياط حملها على التحريم

Mefsedet mekruh ve haram arasında bulunursa, ihtiyata uygun olan bunu harama hamletmektir.

8. إذا دارت المصلحة بين الإيجاب والندب فالإحتياط حملها على الإيجاب

Maslahat vacip ve mendup arasında bulunursa, ihtiyata uygun olan bunu vacibe hamletmektir.

9. دفع المفسدة المجمع على وجوب درئها مقدم على دفع المفسدة المختلف في وجوب دفعها

Müttafekeun aleyh olan mefsedetin izalesi, muhtelefun fih olan mefsedetin izalesine takdim olunur.

10. تحصيل مصلحة الواجب أولى من دفع مفسدة المكروه

Vacip bir maslahatı elde etmek, mekruh bir mefsedeti defetmekten daha önceliklidir.

11. وتحمل مشقة المكروه أولى من تحمل مفسدة تفويت الواجب

Mekruh bir mefsedete katlanmak, bir vacibi terk etme mefsedetine katlanmaktan evladır.

12. إذا اجتمعت المصالح والمفاسد وتعذر الدرء والتحصیل قدم الدرء إن كانت المفسدة أعظم،

والتحصیل إن كانت المصلحة أعظم، والتخيير أو التوقف عند التساوي.

Maslahat ve mefsedetler bir arada bulunduğunda, aynı anda maslahatların elde edilmesi ve mefsedetlerin izalesi mümkün olmaz ve mefsedet maslahattan daha büyükse mefsedet izale edilir, maslahat mefsedetten daha büyükse maslahat elde edilir, maslahat ve mefsedet denk olursa serbest kalınır veya beklenir.

13. إذا اجتمعت المصالح الخالصة وتعذر تحصيلها حصل الأصلح فالأصلح والأفضل فالأفضل

فإذا استوت خيّر بينهما

Mefsedet içermeyen maslahatlar bir arada bulunur da hepsinin elde edilmesi mümkün olmazsa, daha iyi ve üstün olan elde edilir. Şayet maslahatlar birbirine denkse ve hepsinin birlikte elde edilmesi mümkün değilse seçme konusunda serbest kalınır.

14. كل ما لا يمكن تحصيل مصلحته إلا بإفساده أو بإفساد بعضه أو صفة من صفاته فذلك جائز.
Maslahatı, tamamının veya bir kısmının yahut bir vasfının yok edilmesine bağlı olan şeylerin yok edilmesi caizdir.

15. حفظ بعض المصالح أولى من تضييع الكل

Maslahatların bir kısmının korunması, bütünün kaybedilmesinden evladır.

16. إذا اجتمعت المفساد المحضة وتعذر درء الجميع قدم درء الأفسد على الفاسد فإذا استوت
خير بينهما

Maslahat içermeyen mefsedetler bir arada bulunur da hepsinin izale edilmesi mümkün olmazsa, en büyük, en kötü mefsedet izale edilir. Şayet mefsedetler birbirine denkse ve hepsinin birlikte izalesi mümkün değilse seçme konusunda serbest kalınır.

17. تقديم المصلحة الراجعة أولى من تقديم المصلحة المرجوحة

Râcih maslahat mercûh maslahata takdim olunur

18. تقدم المصلحة المرجوحة عند تعذر الوصول الى الراجعة أو عند مشقة الوصول إليها على
المصلحة الراجعة

Tercih edilmesi gereken (râcih) maslahatın elde edilmesi imkânsız ise ya da meşakkat içeriyorsa mercûh maslahat onun yerine ikame edilir.

19. المتعدي من المصالح أفضل من القاصر منها

Müteaddî (faydası başkasına sirayet eden) maslahatlar kasır olan maslahatlardan daha faziletlidir.

20. كل ذنب قرن به وعيد أو حد أو لعن فهو من الكبائر

Beraberinde azap tehdidi, had cezası veya lanetin zikredildiği her günah kebâirdendir.

21. تفاوت المصالح والمفساد يقتضي تفاوت الثواب والعقاب

Maslahat ve mefsedetlerdeki mertebe farklılığı sevap ve günahların farklılığını gerektirir.

22. تساوي الحقوق والمصالح يقتضي الإقراع بينهما

Hak ve maslahatların eşit olması kurayı gerektirir

23. كل ما أتلف بتصرف الإمام والحاكم من المصالح العامة فزمانه على بيت المال

İmam ve hâkimin tasarrufuyla kamu maslahatında meydana gelen zarar beytü'l-mal'dan tazmin edilir.

24. لا يُفدَّم في أي ولاية إلا أقومُ الناس بجلب مصالحها ودرء مفسادها

Kamu görevlerine, maslahatların temini ve mefsedetlerin izalesi konusunda insanların en kabiliyetli olanları atanır.

Sonuç

İzzüddîn b. Abdüsselâm, şer'î hükümlerin gayeleri bağlamında maslahat ilkesini göz önünde bulundurmakta ve Kur'an'ın hedeflerinin doğrudan veya dolaylı olarak mesâlihi temin ve mefâsidi giderme üzerinde yoğunlaştığını söylemektedir.

İzzüddîn b. Abdüsselâm, "Kavâ'idü'l-Ahkâm" adlı eserinde maslahat ve mefsedetle ilgili görüşlerini sistematize bir şekilde dile getirmekte ve büyük bir ustalıkla fikhın bütün konularını tek bir ilkede, yani maslahatın gerçekleştirilmesi ve mefsedetin kaldırılması ilkesinde toplamasını başarmaktadır. Adeta söz konusu kitap bu kaidenin şerh ve izahı mahiyetindedir.

İzzüddîn b. Abdüsselâm, maslahat teorisini sistematize ederek bu hususta yeni bir çılgır açmış, maslahatı geniş bir şekilde ele almış ve onu birçok açıdan taksime tabi tutmuştur.

İzzüddîn b. Abdüsselâm, herhangi bir şeyin maslahat mı veya mefsedet mi olduğunu ancak şer'î delillerle öğrenilebileceğini söylemiştir. Dolayısıyla şer'î delillerle temellendirilmeden, sırf maslahat gerekçesiyle hüküm verilemeyeceğini savunmuştur. Böylece heva ve hevese göre maslahat üzerine hüküm bina etmenin önüne geçmek istemiştir.

Kaynakça

- Amidî, Seyfuddîn Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed, *el-İhkâm Fî Usûli'l-Ahkâm*, (thk. Abdurrezzak Afî), I-IV el-Mektebü'l-İslâmî, Beyrut, t.y.
- Buhârî, Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail (194-256 h.), *el-Câmiu's-Sahîh*, Beytü'l-Ef-kâr ed-Devliyye, Riyad, 1419/1998.
- Cüveynî, Abdümelik b. Abdullah b. Yusuf b. Muhammed, *el-Burhân Fî Usûli'l-Fıkh*, I-II, (thk. Salah b. Muhammed), Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1997.
- Dönmez, İbrahim Kâfi, "Maslahat", *DİA*, TDV Yayınları, Ankara 2003, XXVIII, ss. 79-94.
- Gazzâlî, Ebû Hamid Muhammed b. Muhammed (ö. 505/1111), *el-Müstasfa Min İlmi'l-Usûl*, I-II, (thk. Muhammed Süleyman el-Eşkar), Müessesetü'r-Risale, Beyrut, 2012.
- Haçkalı, Abdurrahman, *İzzuddin b. Abdisselâm'da Maslahat Nazariyesi*, Samsun, 1999.
- İbn Mâce, Ebu Abdullah Muhammed b. Yezid (209-273), *Sünenü İbni Mâce*, Beytü'l-Ef-kâr ed-Devliyye, Amman, t.y.
- İbn Manzûr, Ebûl-Fazl Cemâlüddîn (ö. 711/1311), *Lisânü'l-Arab*, Beyrut, 1968.
- İzzüddîn B. Abdüsselâm, Abdülazîz b. Abdüsselâm b. Ebu'l Kasım b. Hasan b. Muhammed b. Mühezzeb (ö. 577-660/1181-1262), *Kavâ'idü'l-Ahkâm Fî Mesâlihi'l-Enâm*, (*el-Kavâ'idü'l-Kübrâ*), (thk. Nezir Kemal Hammad-Osman Cuma), I-II, Daru'l-Kalem, Beyrut, 1421/2000.

- _____, *el-Kavâidü's-Suğrâ (el-Fevâid fî İhtisâri'l-Kavâid)*, (thk., İyâd Halid et-Tabbâ'), Daru'l-Fikr, Dımaşk, 1430/2009.
- _____, *Makâsidü's-Salât*, (thk. İyâd Hâlid et-Tabbâ'), Daru'l-Fikr, Dımaşk, 2008.
- _____, *Şeceretü'l-Ma'ârifî ve'l-Ahvâl ve Sâlihu'l-Akvâli ve'l-A'mâl*, (thk. İyâd Hâlid et-Tabbâ'), Daru'l-Fikr, Dımaşk, 1998.
- Muhammed Tahir b. Aşur, *Makâsidü's-Şeriatî'l-İslamiyye*, Dar Lübnan li't-Tıbaa ve'n-Neşr, Beyrut, 2011.
- Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali (ö. 303/915), *Sünenü'n-Nesâî*, Beytü'l-Efkâr ed-Devliyye, Riyad, 1420/1999.
- Ömer b. Salih b. Ömer, “*Mekâsidü's-Şeri'a İnde'l İmam el-İzz b. Abdisselâm*” Daru'n-Nefâis, Ürdün, 2003.
- Pekcan, Ali, *İslâm Hukukunda Gaye Problemi*, Ek Kitap, Konya, 2011.
- Suyûtî, Celaledin Abdurrahman b. Muhammed b. Osman, *el-Eşbâh ve'n-Nezâ'ir*, I-II, Mektebetu Mustafa el-Bâz, Riyad, 1997.
- Şatıbî, Ebu İshak İbrahim b. Musa, *el-Muvâfakât Fî Usûli's-Şeri'a*, I-IV, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2005.
- Zühayli, Vehbe (1932-2015 m.), *el-Vecîz Fî Usûli'l-Fıkıh*, Daru'l-Fikr, Beyrut, 2015.

